

179169

DİN-KÜLTÜR VE ÇAĞDAŞLIK

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	179169
Tas. No:	297.92 KUT.0

ERÜ

Din-Kültür ve Çağdaşlık

2004 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri

Yayın No: 378

Sempozyumlar ve Paneller Serisi: 38

© Bütün Hakları Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir

1. Baskı, Mayıs 2007, Ankara, 1.000 adet

ISBN 978-975-389-500-2

07.06.Y.0005.378

Redaksiyon : Dr. Mehmet BULUT

Kapak ve İç Tasarım: TN İletişim

Kufi Besmele: Hişâm el-Ğarâvî

Uygulama: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Kurulu'nun

18.04.2006/14-2 sayılı kararıyla uygun görülmüş ve

Mütevelli Heyeti'nin 29.04.2006/1206-4

sayılı kararıyla basılmıştır.

Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi'nin dizgi,

fotomekanik, ofset ve cilt tesislerinde hazırlanıp basılmıştır.

TÜRKİYE DIYANET VAKFI

Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi

OSTİM Örnek Sanayi Sitesi

1. Cadde 358. Sokak No: 11 06370 Yenimahalle / Ankara

Tel: 0312. 354 91 31 (pbx) Faks: 354 91 32

e-posta: tdvyayin@diyanetvakfi.org.tr

Yahudi-Hıristiyan Kùltüründeki Kadın Anlayışının İslâm Kùltüründeki İzdüşümleri

Yrd. Doç. Dr. Hakkı Şah YASDIMAN*

Giriş

İslâm'da kadının konumu, bu konuma diğere din ve kùltürlerin etkisi uzun zamandır pek çok platformda tartışılmakta ve bu konuda birtakım yayınlar yapılmaktadır. Bu tartışmalarda ve yayınlarda dikkatimizi çeken husus, kadınla ilgili konuların, genellikle yanlış başlıklar altında, yanlış mekanlarda ve aslında konunun pek de uzmanı sayılmayan kimseler tarafından ele alındığıdır. Bu nedenle, tartışılan konularda bir uzlaşma ve çözüm ortaya çıkmamakta, aksine zihinler daha da bulanmaktadır. Günümüzde kadınla ilgili konularda sağlıklı bir bakış açısının ortaya konabilmesi için, öncelikle Müslüman bilincin şekillenmesinde önemli rol oynadığını düşündüğümüz, Yahudi-Hıristiyan kùltüründeki kadın anlayışının bilinmesini gerekli gördüğümüzü belirtmeliyiz. İlâveten, söz konusu kùltüre ciddi bir malzeme temin eden eski Mezopotamya (Sümer, Akad, Babil vs.), İran, Hitit, Kenan (Filistin), antik Mısır, Yunan, Roma gibi kùltürlerin incelenmesinin de gerekli olduğunu söyleyebiliriz.

Biz bu tebliğimizde, kùltürümüzde yer alan kadınla ilgili birtakım ön yargıların aslında Yahudi-Hıristiyan geleneğinden beslendiğini ortaya koymayı amaçlıyoruz. Bu çerçevede, örnek olarak seçtiğimiz bazı konularla ilgili olarak, Yahudi-Hıristiyan geleneği harmanlanacak, bu gelenekle İslâm kùltürü arasındaki benzer ve özdeş noktalar gösterilmeye çalışılacaktır. Araştırmamızın sınırlarını aşacağından,

*Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakùltesi.

burada Mezopotamya kültürleri ile diğer kültürlerdeki kadının durumuna temas edilemeyecektir. Sadece seçtiğimiz konularda, İslâmi gelenekteki kadın anlayışına Yahudi-Hıristiyan geleneğin etkileri sorgulanacaktır.¹

Tebliğimizin başında iki hususa işaret etmek istiyoruz. Birincisi; incelemelerimiz sırasında konular ele alınırken, önce Yahudilik, sonra Hıristiyanlık, daha sonra da İslâm gibi kronolojik bir sıra takip etmek yerine, bir takdim ve tehir yapılarak, önce İslâm'da tartışılan ve problem teşkil eden meseleler ortaya konulacak, daha sonra da bunların arkasında hangi anlayışın ya da anlayışların bulunduğu üzerinde durulacaktır. Böylece, güncelliği sebebiyle örnek seçilen meselelerden problemlerin kaynağına gidilmeye çalışılacaktır.

İkincisi; tebliğimizde İslâm kültüründeki olumsuz kadın anlayışına referans olan ve böylece İslâm tarihi boyunca kadınlar aleyhine bir tavrın sergilenmesine kaynaklık eden bazı haberlere, yorumlara, görüşlere ve ayrıca bunlara getirilen eleştirilere yer verilecektir. İslâm'daki kadın konusunda karşılaşılan problemleri ortaya koyabilmek amacıyla kaydedeceğimiz, bütün bu rivâyetler, görüşler ve bunlara yapılan eleştiriler -alanımızın sınırlarını zorlamadan- kendi uzmanlarının kaleminde nakledilecektir.

Tebliğimizde üzerinde duracağımız konular, kadınların *akıl yönünden eksik oldukları, okutulmamaları gerektiği, şahitlik yapamayacakları, evlere kapatılmaları lazım geldiği* yönündeki söylem ve bu söyleme bağlı olarak geliştirilen tavır ve tutumlardır.

Bütün bu söylem ve tutumların kaynağının, büyük ölçüde, İslâm kültürünün bazı önemli eserlerinde yer alan, bir kısım rivâyet ve yorumlar olduğu görülmektedir. Biz bu rivâyet ve yorumları gözden geçirecek, Kur'an açısından durumlarını irdeleyecek, şayet Kur'an'la örtüşmüyorsa, o takdirde bunların nereden kaynaklandığı sorusunun cevabını bulmak üzere, Müslümanların asırlarca birlikte yaşadıkları, Yahudi ve Hıristiyan kültürünü mercek altına alacağız.

Kadının Akli

Bir rivâyette Hz. Muhammed'in "Kadınların çoğunun cehennemlik, akıl ve dinlerinin de noksan..." olduğunu söylediği ileri sürülerek şöyle denilmektedir:

"Resûlullah (S.A.S.): 'Ey kadınlar topluluğu! Sadaka verin ve çok tevbe edin. Cehennem halkının çoğunluğunu sizlerin teşkil ettiğini gördüm.' buyurdu. İçlerin-

¹Aslında bu araştırma, Yahudi ve Hıristiyanlarla Müslümanların münasebetlerinin ne zaman başladığının, bu münasebetlerin kadın bağlamında Müslümanlar üzerinde ne gibi etkiler meydana getirdiğinin ele alındığı ve "Kadının Yaratılışı", "Kadının Aden'den/Cennet'ten Çıkarılıştaki Rolü" gibi konuların karşılaştırmalı olarak incelendiği bir başka çalışmamızın devamı niteliğindedir. O çalışmamızda, kısmen de olsa, Cahiliye dönemi Arap geleneğindeki kadın anlayışı ile, Mezopotamya ve diğer kültürlerdeki kadının konumu üzerinde durulmuş ve bu kültürlerden, Yahudi-Hıristiyan geleneği kanalıyla, İslâm'a geçen uygulamalara işaret edilmiştir. Bu çalışmada ise, seçilen başlıklar bağlamında, İslâmi gelenekteki kadın anlayışına Yahudi-Hıristiyan geleneğin etkileri gözden geçirilecektir.

den akıllı ve dirâyetli bir kadın: ‘Bize ne oluyor da Cehennem halkının çoğunluğunu oluşturuyoruz, ya Resûlallah?’ dedi. Hz. Peygamber: ‘Çok lânet ediyor ve kocalarınıza karşı küfrân-ı nimetde bulunuyorsunuz. Akıl sahibi bir erkeğe *sizin kadar eksik akıllı* ve eksik dinli hiç bir kimsenin gâlib geldiğini görmedim.’ cevabını verdi. Kadın: ‘Akıl ve din eksikliği nedir, ya Resûlallah?’ deyince: ‘Aklın eksikliği; iki kadının şehâdetinin bir erkeğin şehâdetine denk olmasıdır. Bu, aklın noksanlığıdır. Birçok geceler geçer, namaz kılmaz, Ramazan’da oruç tutmaz. Bu da dinin noksanlığıdır.’ buyurdu.”²

İslâm kültüründeki kadın aleyhtarı tavrın gelişmesine zemin hazırlayan haberlere bir örnek olarak seçtiğimiz bu rivâyetle ilgili yapılan çalışmalarda, rivâyetin Hz. Peygamber’den beş sahâbi kanalıyla farklı olay, farklı mekan ve farklı lâfızlarla geldiği, hadisî Buhârî, Müslim, Tirmizî, Nesâî, Ebû Dâvûd, İbnî Mâce ve Ahmed b. Hanbel tarafından nakdedildiği belirtilmektedir. Bu beş sahâbinin, Abdullah b. Ömer, Ebû Hüreyre, Ebû Saîdî’l-Hudrî, İbn Abbas ve Câbir b. Abdillâh olduğu ifade edilmektedir. Bu rivâyetlerden, Abdullah b. Ömer kanalı ile gelen hadisî isnadındaki râvilerden Abdullah b. Dinar (ö.127), Leys b. Sa’d (ö.175) ve Abdullah b. Vehb (ö.192)’in; Ebû Hüreyre kanalındaki râvilerden Amr b. Ebî Amr (ö.144), Abdü’l-Aziz b. Muhammed (ö.187)’in; Ebû Saîd’il-Hudrî ve İbn Abbas kanalındaki râvilerden Zeyd b. Eslem (ö.130), Hasen b. Ali el-Hulvânî (ö.242)’in, İbn Abbas kanalındaki râvilerden Zeyd b. Eslem, Atâ b. Yesâr (ö.103)’in; Câbir kanalındaki râvilerden de Atâ b. Ebî Rabâh (ö.114), Abdü’l-Melik b. Ebî Süleyman (ö.145), Amr b. Ali (ö.190)’in tenkit edildikleri söylenmektedir. Tenkit edilen bu râvilerin hemen hepsinin sahâbiden sonraki ilk ya da ikinci râvi olduğu, bu durumun diğer râviler ne kadar güvenilir olursa olsun, hadisî şüpheli duruma soktuğu, bütün rivâyetlerde ‘an’ane³ ve ‘tedlis’⁴ yapanların çokluğu, kıssacıların yer alması ve mürsel hadis rivâyet edenlerin varlığı nedeniyle, hadisî gerçekten de söz konusu sahâbilerden geldiği hususunda ciddi şüphelerin ortaya çıktığı ve nihayet, bu hadisî tenkide uğramamış tek bir isnadının bile bulunmadığı kaydedilmektedir.⁵

Hadisî râvileri ile ilgili söylenen yukarıdaki bu sözleri genişçe nakletmemiz-

² Bu hadis ve şerhi için bkz. Ahmet Davudoğlu, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi* (I-XI), Sönmez Neşriyat, İstanbul, 1977, C. I (İman, 132), ss. 347-352.

³ “An’ane”, Hadis Usûlü ilminde, bir hadisî nakleden ravinin, isnadında semâ, ihbâr ve tahdise delâlet eden haddesenâ, ahberânâ ve benzeri lafızlar kullanılmayıp, sadece “an fulânin” diyerek hadis rivâyet etmesine denir. Bu konuda tafsilatlı malumat için bkz. Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1992, ss. 21-22.

⁴ Hadis Usûlü ilminde “tedlis”; bir ravinin muâsırı olup görüşmediği veya görüştüğü halde hadis almadığı bir şeyhten işittiğine rivâyette bulunmasına denir. Ravinin hadis işittiği şeyhten gerçekte işitmemiş olduğu hadisî rivâyet etmesi de tedlistir. Bkz. M. Uğur, *a.g.e.*, ss.395-396.

⁵ Bu hadisî değişik varyantları ve râvilerine yapılan tenkitler için, örnek olarak şu çalışmaya bkz. Ali Osman Ateş, *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*, İstanbul, 2000, ss. 151-254.

deki neden, bu rivâyet bağlamında, kadınlar konusundaki haberlerle ilgili bir problemin varlığına dikkati çekmektir. Ayrıca, Peygambere atfen rivâyet olunan bir haberin ravilerinin ciddi anlamda tenkide uğramasına rağmen, daha sonra, böyle bir rivâyet üzerine bazı hükümlerin bina edildiğine işaret etmektir.

Şimdi tekrar yukarıdaki rivâyete döndüğümüzde, bu rivâyetin söz konusu sahabilerden geldiği noktasında şüpheler bulunmasına karşın, kadınların akıllarının eksik olduğuna dair bir delil olarak kullanıldığını görmekteyiz. Bu çerçevede, örneğin ‘Aynî, “Sanki cevabı onlara gizliymiş gibi bu soruyu sorarlar. Aslında bu sorunun kendisi bile (aklın) noksanlığına delâlet eder. Çünkü, onlar bu üç vasfın (lâneti çok yapma, nankörlük ve akli giderme hususlarının) kendilerinde bulunduğunu çok iyi bilmektedirler. Sonra da kendi noksanlıklarından şüpheye düşmektedirler. (Bu sorularına karşılık) Hz. Peygamber’in onlara karşı cevabı ne kadar da lutfkârdır. Onları kımayıp sert davranmadan bilâkis akılları mikdarınca hitap etmektedir...”⁶ demektedir. Yine, bu rivâyeti ele alan Mübârekfûrî de “Bu hadiste kadınların akıl yönünden noksanlığına işaret vardır”⁷ yorumunda bulunmaktadır.

‘Aynî ve Mübârekfûrî’nin yorumlarında bizim yukarıda işaret ettiğimiz durum görülmektedir. Yani, bir metin ravileri bakımından eleştirilmesine rağmen, böyle bir metinden hareketle, bir topluluk aleyhine ağır sonuçlar doğuracak bazı genellemelere gidilmektedir. Bu genellemeler, daha sonra kadınların şahitlik yapamayacakları, eğitilemeyecekleri vs. şeklindeki hükümlerin verilmesine de zemin oluşturmaktadır.

Diğer taraftan, Kur’an’a bakıldığında ise, kadınların akıllarının eksik olduğuna dair herhangi bir âyete rastlanılmamaktadır. Aksine, “Mümin erkekler ve mümin kadınlar birbirlerinin velileridir; iyiyi emreder kötülükten alıkoşurlar; namaz kılarlar, zekat verirler, Allah’a ve Peygamberine itaat ederler. İşte Allah bunlara rahmet edecektir. Allah şüphesiz güçlüdür, hakimdir.”⁸; “Kim bir kötülük işlerse ancak onun kadar ceza görür. Kadın veya erkek, kim, inanarak yararlı iş işlerse, işte onlar cennete girerler; orada hesapsız şekilde rızıklanırlar.”⁹; “Rableri dualarını kabul etti: Birbirinizden meydana gelen sizlerden, erkek olsun, kadın olsun, iş yapanın işini boşa çıkarmam. Hicret edenlerin, memleketlerinden çıkarılanların, yolunda ezaya uğratılanların, savaştan ve öldürülenlerin günahlarını elbette örteceğim. And olsun ki, Allah katından bir nimet olarak, onları içlerinden ırmaklar akan cennetlere koyacağım. Nimetin güzeli Allah katındadır.”¹⁰ gibi âyetlerde de görüldüğü gibi, aklın gerektirdiği sorumlulukları yerine getirmek bakımından her iki cins arasında bir farkın gözetilmediği, dolayısıyla kadının ve erkeğin akli konusunda herhangi bir

⁶ Bedruddin Mahmud b. Ahmed el-Aynî, *Umdet’ül-Kârî*, (I-XII), Dâru’l-Fikr, Beyrut, t.y., III, 271.

⁷ Mübârekfûrî, Ebû’l-’Alâ Abdurrahman b. Abdurrahîm, *Tuhfetü’l-Ahvezî bi Şerhi Câmi’i-Tirmizî*, Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut, ty., C. VII, s. 300 vd.

⁸ 9/Tevbe, 71.

⁹ 40/Mümin, 40.

¹⁰ 3/Âl-i İmran, 195.

ayırımı gidilmediği anlaşılmaktadır. Ayrıca, “Hiç düşünmez misiniz?”, “Hiç akletmez misiniz?” vb. âyetlerde de kadın ve erkek cinsine müştereken hitap edilmekte ve böylece her iki cins arasında akıl yönünden bir fark gözetilmediği ortaya konulmaktadır.¹¹

Durum böyle olmakla birlikte, yukarıda kaydettiğimiz rivâyet ve buna benzer başka rivâyetlerin Kur’an âyetlerine anlam verilmesi ve yorumlanması sırasında etkili olduğu ve bu nedenle zaman zaman âyetlerin yönlendirilerek belli alanlara kanalize edilebildiği görülmektedir. Örneğin, “Allah’ın sizi başına diktiği mallarınızı beyinsizlere vermeyin. Kendilerini bunların geliri ile rızıklandırıp giydirin ve onlara güzel söz söyleyin”¹² âyetine yapılan yorumda da böyle bir durumla karşılaşmaktayız. Bu âyetteki “beyinsiz” olarak tercüme edilen kelimenin Arapça’daki karşılığı “süfehâ”dır. Bu kelime “sefih” kelimesinin çoğuludur. *Sefih ise; cahil, dar görüşlü, faydalı ile zararlı şeyleri az bilen kişidir.*¹³ Selef bilginlerinin önemli bir kısmının sefihlerden maksadın kadınlar ve çocuklar olduğunu söylemiş bulunmaları konumuz açısından önemlidir. Söz konusu kelime Kur’ân-ı Kerim’de çeşitli yerlerde değişik anlamlarda kullanılmasına rağmen,¹⁴ meal ve tefsir yazarlarından bir bölümünün âyetteki bu terime ısrarla “kadınlar ve çocuklar” ya da sadece “kadınlar” şeklinde anlam verdikleri görülmektedir. Örneğin, “...mallarınızı beyinsizlere vermeyin” âyeti hakkında Dahhâk, Abdullah b. Abbas’ın şöyle dediğini rivâyet etmiştir: “Onlar (beyinsizler) sizin çocuklarınız ve kadınlarınızdır.” Abdullah b. Mes’ûd, Hakem b. Uteybe, Hasan ve Dahhak da; “onlar; kadınlar ve çocuklardır” demişlerdir. Saîd b. Cübeyr “onlar yetimlerdir” derken, Mücâhid, İkrime ve Katâde “onlar kadınlardır” yorumunda bulunmuşlardır. İbnu Ebî Hâtim de şöyle söylemiştir: “Bana babam... Ebû Ümâme’den Resûlullah’ın şöyle buyurduğunu rivâyet etti: ‘Kocasına itâat edenler dışında, kadınlar beyinsizdirler.’”¹⁵

¹¹ Bu konuda örnek olarak bkz. 2/Bakara, 44, 43, 76, 242; 6/En’am, 32; 7/A’raf, 169.

¹² 4/Nisâ, 5.

¹³ İbn Manzûr, Ebu’l-Fadl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem b. Manzûr el-Afrîkıyye el-Mısıriyye (ö.711/1311), *Lisânü’l-‘Arab*, I-XV, 3. baskı, Dâru Sâdir, Beyrut, 1410-1411/1990-1994, C. XIII, ss.498-499.

¹⁴ Bu konuda örnek olarak şu âyetlere bakınız. “Onlara ‘Müslümanların inandığı gibi siz de inanın’ denilince de, ‘Beyinsizlerin inandığı gibi mi inanalım?’ derler; iyi bilin ki asıl beyinsizler kendileridir, fakat bilmezler” (2/Bakara, 13); “İnsanların beyinsizleri, ‘Yöneldikleri kiblede onları çeviren nedir?’ diyecekler; de ki: ‘Doğu ve batı Allah’ındır. O, dilediğini doğru yola erİştirir” (2/Bakara, 142); “Musa, tayın ettiğimiz müddette milletinden yetmiş kişi seçti; onları sarsıntı tutunca dedi ki: ‘Rabbim! Dileseydin daha önce beni ve onları yok ederdin, aramızdaki beyinsizlerin yaptıklarından ötürü bizi yok eder misin? Bu, Senin imtihanından başka birşey değildir, bununla dilediğini saptırır, dilediğini doğru yola iletirsin; bizim dostumuz Sensin; bizi bağışla, bize merhamet et. Sen bağışlayanların en iyisisin.” (7/A’raf, 155). Bu âyetlerde görüldüğü gibi, sefih kelimesinin kapsamına sadece kadınlar değil, aynı zamanda erkekler de girmektedir.

¹⁵ Bu konuda bkz. Fahreddin er-Râzî, *Tefsîr-i Kebir* ([Mefâtihu’l-Gayb], Çev. Suat Yıldırım, Lutfullah Cebeci, Sâdik Kılıç, Sâdik Doğru), Ankara, 1990, C. VII, s. 348.

Yine, İbn Kesir Nisâ suresinin 5. âyetini yorumlarken “Kadın dışarı çıkmaktan ve ortada gözükmemekten acizdir. Zira, onun kocası ve akrabaları bunu ona yasaklar. *Aklı kıt, aldanması ve yanılması çoktur. Kadının aklı az, arzuları çoktur.*”¹⁶ der.

Bütün bu ifadelerin izahı bağlamında (sosyo-kültürel vs.) her ne söylenirse söylenir, ortada olan Kur’an açısından böyle bir yaklaşımın varlığından söz etmenin mümkün olmayışıdır.

Acaba, Kur’an’da olmadığı halde, yukarıdaki rivâyetlerde karşımıza çıkan kadının aklının eksik olduğu yönündeki rivâyetler ile, bu rivâyetlere yapılan yorumlardaki *noksan, eksik, kıt akıl* anlayışı nereden kaynaklanmaktadır?

Kanaatimize göre, İslâm kültüründe böyle bir anlayışın yayılmış olmasında İslâm öncesi ve sonrası dönemde, başta Araplar olmak üzere, İslâm’ı kabul eden toplulukların asırlarca Yahudi ve Hıristiyanlarla aynı coğrafyalarda birlikte yaşamış olmalarının önemli bir etkisi bulunmaktadır.¹⁷ Çünkü, biz bu ilişkilerden ortaya çıkan etkileşimin izlerini kadının aklı meselesinde tespit edebilmekteyiz.

Bu çerçevede Yahudi-Hıristiyan kültüründeki kadın anlayışına baktığımızda, erkekten yaratılma öğretisiyle ilintili olarak, kadının birtakım yaratılış kusurlarıyla ve eksikliklerle ma’lûl olduğu şeklinde yorumların yapıldığını görmekteyiz. Buna göre, örneğin Eski Ahid’de ismi geçen bazı kadınların karıştıkları olaylardan da hareketle,¹⁸ Yahudilik’te kadınların eksik akıllı oldukları yönünde bir anlayış ortaya çıkmış¹⁹ ve daha sonra da kadınların aklı noksandır genellemesi yapılmıştır.²⁰ Kadınların eksik akıllı olduğu ileri sürülürken de, bu konuda bazı benzetmelerden hareket edilmiş -yani, kıyas yolu ile- böyle bir sonuca gidilmiştir. Kadınların eksik akıllı olduklarını ortaya koymak için yapılan kıyasta kullanılan kişiler ise “deliler, çocuklar ve uyuşturucu kullananlar” olmuştur.²¹ Böylece kadınların, bu grupta yer alan kimseler gibi, aklın gerektirdiği işlevleri yerine getirmekten yoksun oldukları iddia edilmiştir. Diğer taraftan, Tanrı’nın kadınlara verdiği tek yeteneğin yün eğirmekten ibaret bulunduğu,²² bunun ise akılla alakalı bir husus değil, el becerisi ile il-

¹⁶ Bkz. İbn Kesir, *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri* (Çev. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner), Çağın Yayınları, İstanbul, 1984, C. IV, ss.1569-1570; C. II, s.193.

¹⁷ Yahudi ve Hıristiyanların İslam öncesi dönemde Araplarla münasebetleri için bkz. Nadir Özkuyumcu, “Asr-ı Saadet’te Yahudilerle İlişkiler”, Ed. Vecdi Akyüz, Beyan Yayınları, İstanbul, 1994, C.II, ss.420-442; Hıristiyanlarla İlişkiler, ss. 395-410; Cahiliye’deki kadına karşı tavır ve tutum için de bkz. Şemsettin Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 1997, ss.117-121.

¹⁸ Hakkı Şah Yasdıman, “Yahudi Kutsal Metinlerinde Kadın Karşıtı Söylemler”, *DEÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı, XV, İzmir, 2000, ss. 97-121.

¹⁹ Bu konuda örnek olarak bkz. Yoma, 66b, *Talmud Bavli* (Sancino Talmud [I-XVIII], Ed. Rabbi Epstein, The Soncino Press, London, 1978 [Bundan sonra “Talmud Bavli” yerine bu kelimelerin kısaltılmış şekli olan “TB” harfleri kullanılacaktır]).

²⁰ Ayrıca bkz. Eliezer Berkovits, *Jewish Women in Time and Torah*, Ktav Publishing House, Inc. Hoboken, New Jersey, 1990, ss.13-15.

²¹ TB, Shevu’oth, 42a; TB, Baba Kama, 106b; TB, Baba Bathra, 155a.

²² TB, Yoma 66b.

gili bir özellik olduğu ifade edilmiştir. Yahudilik'teki yaygın kanaate göre, kadın akıllı kıt aldanması çok olduğu içindir ki, yılanı kanmış ve sonuçta Aden'den çıkarılmaya neden olmuştur.²³ Bu düşünceden yola çıkarak denilmiştir ki, "...işte kadın, bu kıt aklıyla, bir erkekle yalnız kalmamalıdır; çünkü Âdem'in eşinin yılanı kandiği gibi, o da kanabilir. Hatta iki kadın da beraber olsalar fark etmez, bir erkekle birlikte kalmamalıdır, aldanabilirler."²⁴

Yahudilik'teki kadınların daha kolay aldanmaları anlayışı, onların zekâ seviyelerinin erkeklerden daha geri olması şeklindeki bir varsayım ile ilişkilendirilmiştir.²⁵ Öte yandan, kadınlara güvenilemeyeceği ifade edilirken de gerekçe olarak, onların yarım akıllı olduklarından söz edilmiştir.²⁶

Yahudilik'teki bu anlayışın aynen Hıristiyanlık tarafından da benimsendiği görülmektedir. Hıristiyanlık'ta da temelde Eski Ahid'deki kadınlarla ilgili metinler referans alınmıştır. Bu çerçevede, Hıristiyanlıktaki yaygın anlayışa göre, kadın yaratılış, akıl vs. yönleriyle, kısacası her açıdan erkekten geridir. Bu geriliği nedeniyle o, hangi alanda olursa olsun, kendi başına, bağımsız bir şekilde hareket edebilme yeteneğinden yoksundur.²⁷ Kilise kadını babasının, erkek kardeşlerinin ve kocasının gerisinde akıllı kıtlar sınıfında göstererek bunu tescillemiştir.²⁸ Bu anlamda Kilise babaları kadınları varlık zincirinde erkeklerden sonraya koymuş ve onları "kusurlu" kategorisine dahil etmişlerdir.²⁹

Tarihsel süreçte, Yahudi-Hıristiyan gelenekteki kadınlarla ilgili bu görüşler sadece metinlerde kalmamış, aynı zamanda pratiğe de yansımıştır. Biz bu süreçte, Yahudi ve Hıristiyanlarla iletişim halinde bulunan ve daha sonra Müslüman olan, İslâm öncesi ve sonrası dönemdeki toplulukların kadının eksik akıllı olduğu anla-

²³ Tekvin, 3:24.

²⁴ TB, Kiddushin, 80b. Diğer taraftan iki erkeğin, akıllı oldukları için, bir kadınla beraber bulunmasına izin verilmiştir. Bkz. aynı yer.

²⁵ TB, Shabbath, 33b.

²⁶ Bu konular için bkz. E. Berkovits, *a.g.e.*, s.16.

²⁷ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Rosemary R. Reuther, "Christianity", *Women in World Religions*, Ed. Arving Sharma, Sri Satguru Publications, Delhi, 1995, ss. 208-209, 218.

²⁸ Adnan Bülent Baloğlu, *Feminist Teoloji: Dinî Söylemde Erkek Egemenliğine Başkaldırı*, Anadolu Yayınları, İzmir, 2003, s. 52. Hıristiyanlık'taki bu anlayış Yunan filozoflarından Aristoteles'in görüşleri ile aynıdır. Aristoteles, erkeklerin, kadınların, kölelerin ve çocukların muhâkeme yetilerini değerlendirirken, kadınların duygusallıkları ve mükemmel olmayışları nedeniyle eksik ve istikrarsız bir muhakeme yetisine sahip olduklarını söylemektedir. Aristoteles'in bu görüşlerinin Hıristiyan teolojisinin dogmatik kadın anlayışı üzerinde fazlasıyla etkili olduğu görülmektedir. Bu konuda bkz. Fatmagül Berktaş, *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*, Metis Yayınları, İstanbul, 1996, s. 87.

²⁹ Stanley J. Grenz, Roger E. Olson, *20th Century Theology: God and the World in a Transitional Age*, Inter-Varsity Press, Illinois, 1992, s.228. A. Simith, Hegel, Kant, Rousseau, Nietzsche kadınların konumlarını biyolojilerine göre yorumlamışlardır. Onlara göre, kadınlar "yumuşak, itaatkâr, duygusal ve us dışıdır." Örneğin Kant şöyle demektedir: "Erkek yönetmeli, çünkü akıl yönetir." Bkz. A.O. Ateş, *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*, s. 225 (Böhürler-Şişman, "Hangi Feminizm", *İzlenim*, Mayıs 1993, S. 5, s. 70'den naklen).

yışını Yahudi-Hıristiyan gelenekten İslâm'a taşıdıklarını düşünüyoruz. Dolayısıyla bugün İslâm kültüründe karşımıza çıkan kadının aklının eksik olduğu anlayışının, önemli ölçüde, Yahudi-Hıristiyan gelenekten kaynaklandığı kanaatini taşıyoruz.

Kadının Eğitimi

Kadınların aklının eksik olduğu yönündeki anlayış, sonra kadınların eğitilmeleri gerektiği şeklindeki bir eğilimin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Daha sonra ise bu eğilim bir tavır ve tutuma dönüşmüştür.

Bütün bu gelişmelerde yine referans olarak kullanılan Peygamberden nakledilen bazı rivayetlerdir. Örneğin, bu rivayetlerin bir kısmı şunlardır:

“Kadınları üst kattaki odalarda oturtmayın, onlara yazı yazmayı öğretmeyin, ip eğirmeyi ve Nûr süresini öğretiniz.”; “Kadınlarınıza yazı yazmayı öğretmeyin, onları evlerin üst katlarındaki odalarda oturtmayın.”; “Mü’minin en hayırlı meşguliyeti yüzmedir. Kadının en hayırlı meşguliyeti ise yün eğirmektir.”³⁰

Her ne kadar bu rivayetlerde kadınların eğitilmelerine karşı çıkılıyor olsa da, Kur’an’da ilmin, dolayısıyla araştırmanın, öğrenmenin söz konusu edildiği ayetlerde kadın ve erkek cinsinden herhangi birisine bir üstünlüğün ve ayrıcalığın tanınmadığını görmekteyiz.³¹ Öte yandan, Hz Peygamberden ilim öğrenmenin kadın-erkek herkese farz kılındığı yönünde rivâyet edilmiş hadis de bulunmaktadır.³² Ayrıca, kaynaklarda, özellikle de İslâm’ın başlangıç dönemlerinde, kendilerine eğitim ve öğretim konusunda fırsat verilen kadınların birçok alanda başarılı olduklarına dair malumat bulmak da mümkündür.³³

Hal böyle olunca, burada da Peygambere atıfla nakledilen rivayetlerin nereden kaynaklandığı sorusu karşımıza çıkmaktadır.

Biz burada yine Yahudi-Hıristiyan geleneğe dönmek istiyoruz. ‘Yahudilik’teki bazı görüşlere göre, -akıllarının eksikliği anlayışından da hareketle- kadınların “ap-

³⁰ Bu rivayetler, kaynakları ve bunlara yapılan tenkitler için bkz. A. O. Ateş, *Hadis Temelli Kalıp Yargılarından Kadın*, ss. 89-94, 144-148.

³¹ 39/Zümer, 9; 35/Fâtır, 28.

³² Örneğin bkz. Aclûnî, İsmâil b. Muhammed (ö.1162/1748), *Keşfü’l-Hafâ ve Müzilu’l-İlbâs amme’s-tehera mine’l-Ehâdisi alâ Elsineti’-n-Nâs* (I-II), Dâru’l-kütübi’l-ilmîyye, 3. baskı, Beyrut, 1408/1988, C.II, ss. 43-45 (Ancak bu rivayet “ilim istemek Müslüman erkeğe farzdır” şeklinde rivayet olunmuştur. Bazı alimler ise, “Müslüman kadına” kelimesinin sonradan ilave edildiğini, mana bakımından doğru olsa bile, hiçbir rivayette böyle bir ilavenin olmadığını belirtirler. Bkz. aynı yer).

³³ Bu konuda geniş bilgi için şu eserlere bkz. Rıza Savaş, *Hız Muhammed Devrinde Kadın*, Ravza Yayınları, İstanbul, 1992, ss. 121-158; Muhammed, Zübeyr Sıddîkî, *Hadis Edebiyatı Tarihi* (Çev. Yusuf Ziyâ Kavakçı), İstanbul, İrfan Yayınları, 1966, ss. 130-138; Mehmet Birekul, *Peygamber Günlerinde Kadın: Sosyolojik Bir İnceleme*, Yediveren, Konya, 2004, ss. 56-116; Tayyip Okıç, *İslâm’da Kadın Öğretimi*, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 1984; Ömer Rıza Kehhâle, *Alâmu’n-Nisâ fi Alemeyi’l-Arabi ve’l-İslâm (I-V)*, 2. Baskı, Dimaşk, 1959.

tal, havai, cahil, eğitilemez” kimseler oldukları ileri sürülmüştür.³⁴ Bu nedenle, kadınların eğitimi ile uğraşmanın vakit kaybı ve anlamsız bir şey olduğu düşünülmüştür. Ayrıca, böyle bir işe kalkışmanın sorumluluğunun bulunduğu da ifade edilmiştir. Bu anlamda babalara şöyle denilmiştir: “Kızına ilim öğreten ona ahlâksızlık öğretmiş gibi değerlendirilecektir.”³⁵ Bu ifadeden de anlaşıldığı üzere, kızına ilim öğreten bir baba yaptığı işin sonucuna katlanmak zorunda kalacağını göze almak durumundadır.

Böyle bir uyarının arkasında, eğitimin kız çocuklarını ahlâksızlığa sürükleyebileceği endişesinin yattığı görülmektedir.³⁶ Bunun nedeni de, Şeriat’i öğretmenin kızları şehvet düşkününü yapacağı korkusudur.³⁷ Bu görüşte olanlar, dinî konularda bilgisi artan bir kızın dinin emirlerine karşı lâkayt davranacağını ve daha cesaretle günah işleyebileceğini düşünmüşlerdir.³⁸

Öte yandan, bazı görüşlere göre de, kadınların ilim öğrenmeleri durumunda sınırlı/eksik akıl ve anlayışlarıyla Tora’nın kelimelerini, bu kelimelere yüklenen anlamları saçma sapan bir hale dönüştürebilme tehlikesinin bulunduğu ileri sürülmüştür.³⁹ Bu nedenle de, kızlarına Tora eğitimi verecek olanların/verenlerin onlara havadan sudan, önemsiz şeyler öğretmekle sorumlu tutulacakları bildirilmiştir.⁴⁰

Görüldüğü gibi, önce kadının aklının eksik olduğu ileri sürülmüş, daha sonra da bu öncülden hareketle, kadının eğitilemez olduğu sonucuna varılmıştır. Yahudilik’te asırlar boyunca kadınların eğitimi konusunda uygulanan tavır genelde bu şekilde olmuş ve sonuçta da kadınlar eğitim olgusundan mahrum edilerek evlere kapatılmışlardır.⁴¹

Hıristiyanlık’ta ise, kadınların eğitimine imkân verilmiş, ama o da bir şartla bağlanmıştır. Bu şart kadınların öğrenecekleri şeyi kocalarına soracak olmalarıdır. Yeni Ahid’de şöyle denilmektedir: “... (kadınlar) tâbi olsunlar ve eğer bir şey öğren-

³⁴ Moshe Meiselman, *Jewish Woman in Jewish Law*, Yeshiva University Press, New York, 1978, s. 41.

³⁵ TB, Sotah, 20a.

³⁶ TB, Sotah, 20a.

³⁷ Sotah, 3:4. *The Mishnah* (Giriş ve Kısa Açıklama Notlarıyla İbranca’dan İngilizce’ye Çev. Danby Herbert, Oxford University Press, London, 1972 [Bundan sonra Mişna “M” harfi ile gösterilecektir]).

³⁸ TB, Sotah 20a, dipnot 7.

³⁹ Bu nedenle de, bir kural olarak, kadınlar erkekler gibi Tora çalışması yapamazlar. Revel Hirschel, “Woman”, *The Universal Jewish Encyclopedia*, Ed. Isaac Landman, Universal Jewish Encyclopedia Co., Inc., New York, 1948, C.X, s.565; “Woman, Rights of”, *The Jewish Encyclopedia*, Ed. Funk and Wagnalls Co., New York, 1951, C.XII, s.557.

⁴⁰ M. Meiselman, *a.g.e.*, ss. 34-42. Yahudilik’te kadınların eğitim olgusundan mahrum edilmeleri ile ilgili olarak bkz. Judith Romney Wegner, “The Image and Status of Women in Classical Rabbinic Judaism”, *Jewish Women in Historical Perspective*, Ed. Judith R. Baskin, Wayne State University Press, Detroit, 1991, s. 75. Ayrıca bu konudaki farklı görüş ve tartışmalar için de bkz. Alexandra Wright, “Women In Judaism”, *Themes and Issues in Judaism*, Ed. Seth D. Kunin, Cassel, London, 2000, ss.200-203.

⁴¹ Bu konuda bkz. E. Berkovits, *a.g.e.*, s. 16.

mek isterlerse, evde kendi kocalarına sorsunlar.”⁴²

Bu metinde, kocaların sorulan konuda yeterli bilgiye sahip olmaması ya da hiç bilgisinin bulunmaması durumunda ne yapılacağı açıkça ortaya konulmamıştır. Öte yandan kocaların yeterince bilgi sahibi olsalar dahi, kadınların onların insafına/keyfine havale edilmek, böylece, bir anlamda yine fiilen eğitim olgusundan uzak tutulmak gibi bir istismara açık bırakıldıkları ortaya çıkmaktadır. Bu durum, her ne kadar Hıristiyanlık'ta kadınlara eğitim imkânı veriliyor gibi görünse de, sonuç itibarıyla yine de onların önünde eğitim konusunda ciddi sıkıntıların bulunduğu anlaşılmaktadır.

Pavlus bir mektubunda şöyle söyler: “Kadın sessizlikle ve tam itaatle öğrenmelidir. Kadının öğretmesine veya erkek üzerinde otorite kurmasına izin vermem, kadın ancak sükutta olsun. Çünkü, önce Âdem sonra Havva yaratıldı ve Âdem aldanmadı, fakat kadın aldanarak suçta düştü.”⁴³

Bu metinde de yine kadınların sadece öğrenen durumunda olabileceği ve bunun şartının mutlak itaat ve sessizlik, yani sorgusuz, itirazsız bir dinleme ve kabullenme olduğu açıkça belirtilmektedir. Bir önceki metinde, zaten öğreticinin ancak kocalar olabileceği net bir şekilde ifade edilmişti. Sonuçta, Hıristiyanlık'ta da kadınların -her ne kadar Yahudi kadınlara göre daha iyi durumda olsalar bile- “sessizlik” içindeki, pasif bir alıcı konumundan öteye geçemedikleri görülmektedir.⁴⁴

⁴² I. Korintoslulara, 14:33-36. Kadınların kocalarına danışmaları, bir şey öğrenmek istediklerinde kocalarına sormaları anlayışı, aslında onların her konuda kocalarına tâbi olmaları düşüncesinin bir uzantısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü, bu hususta Yeni Ahid'de yer alan “Ey kadınlar, Rab'de lâayk olduğu üzere, kocalarınıza tâbi olun.” (Koleseilere 3:18-19); “... bilmenizi isterim ki, ...kadının başı erkektir...” (I. Korintoslulara, 11:3); “Ey kadınlar, kendi kocalarınıza Rab'be tâbi olur gibi tâbi olun. Çünkü, bedenın kurtarıcısı Mesih kilisenin başı olduğu gibi, erkek de kadının başıdır. Fakat kilise Mesih'e tâbi olduğu gibi, kadınlar da böylece her şeyde kocalarına tâbi olsunlar... ve kadın kocasına hürmet etsin.” (Efesoslulara, 5:22-23); “Ey kadınlar, aynı surette siz kendi kocalarınıza tâbi olun... Çünkü, bir vakitler Allah'a ümit bağlayan mukaddes kadınlar da kendi kocalarına tâbi olarak kendilerini böyle süslerlerdi. Nitekim Sara, İbrahim'e, efendi çağırarak, ona itâat etti...” (I. Petrus, 3:1-7) gibi metinlerle kadınların her konuda kocalarına tâbi olmaları gerektiği bir mecburiyet olarak bildirilmektedir. Hatta, Hıristiyanlık'ta karşımıza çıkan kadınların başlarını örtme geleneği de “...başı üzerinde hâkimiyet âlâmetine malik olmalıdır.” (I. Korintoslulara, 11:7-12) cümlesinden hareketle erkeklerin hanımları üzerindeki hakimiyetleri ile ilişkilendirilmekte ve erkeğin baş olduğu vurgulanmaktadır.

⁴³ I. Timeteosa, 2:11-14. Pavlus'un bu konudaki görüşlerinin geniş tahlili için bkz. John Temple Bristow, *What Paul Really Said About Women*, Harper & Row, Publishers, New York, 1988, ss. 67-69.

⁴⁴ Hıristiyanlık'taki kadınların sessizlik içinde dinlemeleri anlayışının bir uzantısı olarak, onların kilisede de konuşmaları ayıp olarak kabul ediliyor ve ibadetlerde sessiz kalmaları isteniyordu. Bu nedenledir ki, son dönemlere kadar kadınların mabetlerde konuşmalarına izin verilmemiştir. Bu konuda Pavlus şöyle demektedir: “Mukaddeslerin bütün kiliselerinde olduğu gibi, kiliselerde kadınlar sükût etsinler; çünkü onlara söylemek için izin yoktur; ancak şeriatın de dediği gibi, tâbi olsunlar. Ve eğer bir şey öğrenmek isterlerse, evde kendi kocalarına sorsunlar; kadına kilisede söylemek ayıptır. Yahut Allah'ın kelâmı sizden mi çıktı? Yahut yalnız size mi erişti?” (I. Korintoslulara, 14:33-36). Aslında, bu anlayışın arka planında da Yahudilik'teki kadınların hem sinegoglarda erkeklerden ayrı tutulmaları ve hem de bazı iba-

Diğer taraftan Hıristiyan kadınların tarihsel süreçteki konumları üzerine yapılan çalışmalardan, yukarıdaki metinlerin gözardı edildiğini ve kadınların eğitimden uzak tutulduklarını, hatta onların İncil okumaktan bile menedildiklerini tespit etmekteyiz.⁴⁵

Şimdi burada bir kez daha İslâm'a dönüp, İslâm kültüründe yer alan ve kızların ilim öğrenmelerini engellemek için öne sürülen "yazıyı öğrenen kızların sevgililerine mektup yazacakları"⁴⁶ anlayışına bakmak istiyoruz. Bu anlayışın Yahudilik'teki "ilim öğrenmenin kızları şehvet düşkününü yapacağı ve dinî konularda bilgisi artan bir kızın dinin emirlerine karşı lâkayt davranıp, daha cesaretle günah işleyeceği" görüşü ile büyük bir benzerlik içinde olduğu açıktır.

Yine, bazı rivâyetlerde yer alan kadınlara "ip eğirmeyi öğretiniz.", "kadının en hayırlı meşguliyeti yün eğirmektir" gibi sözlerin de Yahudilik'teki "kadınların yün eğirmek gibi, el becerileriyle ortaya koydukları faaliyetler dışında herhangi bir bilgeliklerinin bulunmadığı, kendilerine verilen yeteneklerin de sadece bunlarla sınırlı olduğu"⁴⁷ yönündeki görüşlerle örtüştüğü görülmektedir.

Öte yandan Hıristiyan gelenekteki kadınların eğitilmelerinin önündeki engellerin, yani evlerde kocalarına sormaları anlayışının İslâmî gelenekteki kadınların ilim meclislerine ve camilere gidişlerini engelleme yönündeki çabalarla benzerliği dikkat çekmektedir.

İşte Yahudi-Hıristiyan kültüründeki kadının eğitilmesini engellemeye yönelik uygulamalar ile İslâm kültüründeki kadının eğitilmesini engelleyici tavırların önemli ölçüde benziyor olması, bizim İslâmî gelenekteki bu yöndeki görüşlerin Yahudi-Hıristiyan gelenekten kaynaklanıp beslendiği yönündeki kanaatimizi fazlasıyla güçlendirmektedir.

detlerden istisna edilmeleri yatmaktadır. Gerek Yahudi kadınların ve gerekse Hıristiyan kadınların ibadetlerdeki ve mabetlerdeki konumları için bkz. "Women in the Synagogue", *The Cambridge History of Judaism*, Ed. William Horbury, Cambridge University Press, Cambridge, 1999, ss. 358-401.

⁴⁵ Matilda Joslyn Gage, *Woman, Church, and State: A Historical Account of the Status of Woman Through the Christian Ages*, The Truth Seeker Company, New York, 1893, ss.8-9. Kadınların bugün bile bazı Hıristiyan gruplarda ayrımcılığa tabi tutuldukları ve her alanda, İncillerde belirtildiği şekliyle, erkeklerin gerisinde bırakıldığı ile ilgili olarak bkz. Bruce A. Robinson, *Women as Clergy: Priests, Pastors, Ministers, Rabbis*, <http://www.religioustolerance.org/femclrgy.htm#bible>, Copyright © 1996 to 2004 by Ontario Consultants on Religious Tolerance, Latest update: 2004-Oct-20. Ayrıca kadınların eğitim olgusundan uzak tutulmaları konusunda bkz. Rösler, Augustune and Fan, William H.W, "Woman", *The Catholic Encyclopedia*, Volume XV, <http://www.newadvent.org/cathen/15687b.htm> Updated 3 November 2004.

⁴⁶ İbrahim Canan, *Hız. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1980, s.358.

⁴⁷ TB, Yoma 66b.

Kadının Şahitliği

Daha önce de işaret ettiğimiz gibi, kadınların aklının eksik olduğu anlayışı uygulamada önemli sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunlardan birisi de “şahitlik” meselesidir.

Kur’an’da şahitliğin söz konusu edildiği âyetlere baktığımızda kadın ve erkek cinsi arasında, bir istisna dışında, herhangi bir ayırımı yapılmadığını tespit etmekteyiz.⁴⁸ Bu tek istisna ise aşağıdaki âyettir:

*“Ey iman edenler! Belirli bir vâdeye kadar birbirinize borçlandığınız zaman onu yazın. Bunu aranızda bir kâtip doğru olarak yazsın. Erkeklerinizden iki de şahit tutun. Eğer iki şahit bulunmazsa, şahitlerden kendilerine güvendiğiniz bir erkek ve biri unutulmuş diğeri için hatırlatması için iki kadın yeter. Şahitler çağırıldıklarında çekinmesinler. Borç büyük olsun küçük olsun onu müddetiyle birlikte yazmaya üşenmeyin. Bu Allah katında daha âdil, şahitlik için daha doğru ve şüpheye düşmemeniz için daha uygun bir yoldur.”*⁴⁹

Bu âyetten yola çıkan bazı müfessir ve hukukçular kadın ve erkek arasında ikine bir ya da bire iki şeklinde bir oranın varlığından söz etmektedirler. Yani, iki kadının şahitliğinin bir erkeğin şahitliğine denk olduğunu ileri sürmektedirler. Âyetten böyle bir oran çıkartmanın sebebi; maksadı ve hedefi belli olan bu âyeti, yanlış kıyas yolu ile başka alanlara tatbik ederek, “konu dışılık ve geliş güzel genellemede bulunma yanlışları”⁵⁰ yapmaktır. Halbuki bu âyetin vadeli borçlanma ile ilgili olduğu açıktır.

Bu âyetle ilgili bir değerlendirmede şöyle denilmektedir:

*“Görüldüğü gibi bu âyet vadeli borçlanmalarla ilgilidir. Yani, bu bir özel durumdur. Dikkat edilirse, âyette iki kadın şahitten biri mutlaka yanılır veya unutturulmamıştır, yanılırsa veya unutursa denilmektedir. Şayet, iki kadın şahitten birisi şahitlik ettiği borçlanma akdiyle ilgili olarak yanılmaz veya unutmaz ise bu durumda, şahitliği tam olarak yaptığı için kadın şahitlerden birine diğeri için hatırlatması söz konusu olmayacak ve böylece erkek şahit ile kadın şahidin şahitlikleri yeterli, aynı zamanda eşit değerdedir olacaktır. Bu ise kadının şahitliğinin erkeğin şahitliğine denk olacağı anlamına gelmektedir.”*⁵¹

Burada da belirtildiği gibi, şayet birinci kadın yanılmaz veya unutmaz ise, bu

⁴⁸ 4/Nisâ, 15; 5/Mâide, 106; 65/Talak, 2; 24/Nûr, 4, 6, 9. Ayrıca bu konuda tafsilatlı bilgi için bkz. Fatma Köksal, “Müctehidlerin Kadın Aleyhine Tarafı Tutumlarının Sebebi”, *İslâmiyat*, Ankara, Nisan-Haziran 2000, C. III, S. 2, ss. 72-73.

⁴⁹ 2/Bakara, 282.

⁵⁰ Söz konusu yanlışlar için bkz. İbrahim Emiroğlu, *Mantık Yanlışları*, Ankara, 2004, s.179, 209. Burada ayrıca “mutlak olarak alınanı mukayyed olarak alma veya tersi” yanlış da yapılmaktadır. Bkz. İ. Emiroğlu, *a.g.e.*, s.130 vd.

⁵¹ M. Hayri Kırbasoğlu, “Kadın Konusunda Kur’an’a Yöneltilen Başlıca Eleştiriler”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi: Kadın Özel Sayısı*, Ankara, Ekim 1991, C. V, S. 4, s. 276.

takdirde bir kadının şahitliği bir erkeğin şahitliğine denk olmaktadır. Âyet bu konudaki hükmü hiçbir yorum ve teville gerek kalmayacak şekilde gayet açık bir şekilde bildirmektedir.

Bu âyetle ilgili bir diğer görüş de, özetle, şu şekildedir:

“Bütün müfessirlerce kabul edilen bir kâide gereğince erkek için kullanılan çoğul sığası kadınları da içerir. Şu halde kadının şahitliğinin erkeğin şahitliğinin yarısına denk olduğunu söylemek bizzat Kur’an-ı Kerim’e muhalefetten başka bir şey değildir ki, bu davranışlardan kesinlikle kaçınmak gerekir. Vâdeli borçlanmalar âyetinde bir yerine iki kadın şahit istenmesinin sebebi o zamanki Arap toplumunda kadının ticârî konulara pek âşinâ olmamasıdır. Şayet gerçekten de kadının şahitliği erkeğinkinin yarısına denk olsaydı âyet-i kerîmede ‘Kadının şahitliği erkeğinkinin yarısına denktir’ ifâdesinin yer alması gerekirdi.”⁵²

Bu konudaki bir başka görüşte ise, o günlerde bu tip alışverişlerde kadınların genel olarak şahitlik yapmaya alışkın olmadıklarından, erkeklerden çok daha unutkan olacaklarının kabul edildiğine yer verilmektedir.⁵³ Diğer taraftan, bu konudaki menfi görünüşlü rivâyetlerin her şeyden önce sebep-i vürudlarının iyi bilinmediği, bu durumun âyetin yorumunda yorumcuların olaylara ve şartlara göre yorumlarını ya güçleştirdiği yahut da râvilerin mizaç ve temâyülleri istikâmetinde yorumların şekil kazandığı yönünde değerlendirmelere de rastlanılmaktadır.⁵⁴

O dönemlerde kadınların pek çoğunun okuma-yazma olgusundan mahrum kaldıkları, toplumsal hayattan uzak tutuldukları ve henüz İslâm öğretisinin teşekkül dönemi olması nedeniyle kendilerine İslâm’ın getirdiği hakları tam anlamıyla kullanmaya başlayamadıkları gibi nedenlerle, kadınların pek çok alanda olduğu gibi, alışveriş konularında da erkeklere göre daha pasif oldukları ifade edilmektedir. Âyette de bu pasifliğin doğurabileceği zaafa işaret edildiği düşünülmektedir.

Bütün bu görüş ve değerlendirmelerden de anlaşıldığı gibi, âyetten kadınların şahitlik yapamayacakları yönünde bir delil elde etmenin aksine, onların erkeklerle unutmadıklarında/yanılmadıklarında -ki bu durum sadece borçlanmanın zabtı konusu ile ilgilidir- eşit bir şekilde şahitlik yapabilecekleri ortaya çıkmaktadır.

İşte bu âyetten kadınların akıllarının eksikliğine dair genel-geçer bir sonuç çıkarılmasına şahit olunmaktadır. Örneğin, âyette geçen “birinin diğerine hatırlatması” ibaresinin yorumunda İbn Hacer bu ifadeyi *kadınların zabt eksikliğine* bir delil olarak göstermekte ve aynı zamanda *onların akıllarının noksanlığına bir işaret olarak* algılamaktadır.⁵⁵ Yine Aynî ve Nevevî de bu âyeti *kadınların zabt ek-*

⁵² Salih Akdemir, “Tarih Boyunca ve Kur’an-ı Kerim’de Kadın”, *İslâmî Araştırmalar*, ss. 266-267.

⁵³ Fazlur-Rahman, *Ana Konularıyla Kur’an* (Çev. Alparslan Açıkgenç), Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 1999, s.125; Nejla Akkaya, “İslâm Hukuku’nda Kadının Siyasi Hakları”, *İslâmî Araştırmalar*, s. 242.

⁵⁴ R. Savaş, *a.g.e.*, s. 272.

⁵⁵ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, 2/346.

sikliğine bir delil olarak kullanılmaktadırlar.⁵⁶ Halbuki, yukarıda da görüldüğü gibi, âyetin vadeli borçlanmalarla ilgili olduğu açıktır. Kaldı ki, bu âyette kadınların şahitlik yapamayacakları veya bire iki oranıyla şahit olabilecekleri yönünde kesin bir ifadeye de rastlanılmamaktadır. Hatta, bir kadının bir erkekle aynı şartlarda ve eşit şekilde şahitlik yapabileceği de anlaşılmaktadır. Diğer taraftan, bu âyette kadınların aklının eksikliğinden ise hiç söz edilmemektedir.

Peki, durum böyle olmasına rağmen bu yorumlar nereden kaynaklanmaktadır? Biz bu noktada yine Yahudi kutsal metinlerine döneceğiz. Yahudilik'te kadınların herhangi bir olayda ya da mahkemelerde şahitliklerinin kabul edilmeyeceği açıkça bildirilmiştir. Talmud'da mahkemelerde şahitliği kabul edilmeyen kimselerin "sağırlar, dilsizler, körler, deliler, kumar oynayanlar ve uyuşturucu kullananlar"⁵⁷ olduğu belirtilirken, bu arada kadınların durumundan da bahsedilmiştir. Buna göre, kadınlar da sağırlar, dilsizler, körler, deliler, kumar oynayanlar ve uyuşturucu kullananlar grubuna dahil edilmişler ve onların da şahitliklerinin kabul edilemeyeceği belirtilmiştir.⁵⁸ Bunun sebebi, kadınların yaratılıştan eksik akıllı ve zekâ bakımından düşük seviyeli olmalarıdır. Kadınlar bu yönleri ile erkeklerden farklıdır. Bir diğer ifade ile, erkeklere göre daha zayıftırlar. Dolayısıyla aldatılmaları/aldanmaları, erkeklere oranla daha kolaydır.⁵⁹ Bu nedenle de, "kadınlar yüz kişi olsalar bile şahitlikleri bir kişi hükmündedir."⁶⁰ Onların sayılarının çok olması bir anlam ifade etmez ve bir değeri yoktur.⁶¹

⁵⁶ el-Aynî, *Umdetu'l-Kâri*, C.II, s.272; Nevevî, *el-Minhâc fi şerhi Sahih-i Müslim*, C.II, s.67. Ayrıca, İbn Şihâb ez-Zühri'den (ö.124/741), el-Hasan el-Basrî'den (ö.110/728), İbrâhîm en-Neha'i'den yapılan rivayetlerin tahlili ve fakihlerin kadınların şahitliklerinin kabul edilmemesini yetersizlik ile ilişkilendirmelerinin kritiği için bkz. İsmail Acar, "İslam Ceza Hukukunda Kadının Şahitliği", *İslâmiyat*, Ankara, Nisan-Haziran 2000, C.III, S.2 ss.81-85. Bu konudaki farklı yorumlar için ayrıca bkz. Hayrettin Karaman, "Kadının Şahitliği, Örtünmesi ve Kamu Görevi", *İslâmî Araştırmalar*, s.286.

⁵⁷ TB, Shevu'oth, 42a; TB, Baba Kama, 106b; TB, Baba Bathra, 155a. Ayrıca bkz. M. Meiselman, *a.g.e.*, ss.73-80.

⁵⁸ TB, Shevu'oth, 42a; TB, Baba Kama, 106b; TB, Baba Bathra, 155a. Bu anlayışın, örneğin Eski Yunan gelenekleri ile örtüştüğü görülmektedir. Buna göre, Atina toplumunun yasaları önünde kadın, yaşı ne olursa olsun, sürekli bir kısıtlı (mahcûr) dir. Bu anlamda, özgür kadınlar bile mahkemede şahitlik etme hakkına sahip değildir (Bkz. F. Berktaç, *a.g.e.*, s.89). Bu benzerlik, kadınların şahit olarak kabul edilmelerinin sadece Yahudiliğe mahsus olmadığını, aynı zamanda o dönemde diğer milletlerde benzer uygulamaların varlığını göstermektedir.

⁵⁹ TB, Kiddushin, 80b; TB, Shabbath, 33b.

⁶⁰ TB, Yevamoth 88b, 117b. Ayrıca bkz. Hirschel, "Woman", *The Universal Jewish Encyclopedia*, C.X, s.565; Evidence: "Witnesses", *The Jewish Encyclopedia*, C. V, s. 277.

⁶¹ Yahudilik'te kadınların şahitliklerinin kabul edilmemesinin en önemli nedeni İbrahim'in karısı Sara'nın Tekvin, 18:15'de geçen ve Tanrı'ya yalan söylediğini bildiren şu metindir: "Sara korktu 'Gülmedim' diyerek yalan söyledi. Rab, 'Hayır, güldün' dedi." (Bu konudaki yorumlar için bkz. Herbert Lockyer, "Sarah", *The Women of the Bible*, Zondervan Publishing House, Michigan, 1970, ss.158-159). Buna karşılık, Kur'an'da aynı olay ele alınırken Sara'nın yalan söylediğinden bahsedilmez. Hûd süresinde şöyle denilir: "Andolsun ki, İbrahim'e de elçilerimiz (melekler) müjde ile geldiler ve 'selâm' dediler, o

Hıristiyanlık'ta da aynen Yahudilik'teki bu anlayışın benimsendiği ve yüzyıllarca kadınların gerek devlet mahkemeleri ve gerekse Kilise tarafından şahit olarak kabul edilmelikleri görülmektedir.⁶² Kadınların şahit olarak kabul edildikleri -çok özel durumlarda ve- dönemlerde ise, iki kadın bir erkek ile, bazı Hıristiyan ülkelerde de üç kadın bir erkek ile denk tutulmuştur.⁶³

Hem Yahudilik'te ve hem de Hıristiyanlık'ta kadınların mahkemelerde şahitlik yapmalarına izin verilmemesinin arkasında onların akıllarının eksik, noksan olması yönündeki öngörü ile kurulan ilişkinin bulunduğu anlaşılmaktadır.

İslâmî gelenekteki İbn Hacer, Aynî, Nevevî ve onlar gibi düşünenlerin Bakara 282'nin yorumunda, âyetle bir ilgisi bulunmamasına rağmen, kadınların aklının noksan olduğuna dair söyledikleri ile, Yahudi-Hıristiyan gelenekteki kadının şahitliğinin kabul edilmeyişi ve bunun nedeni bağlamında ileri sürülen kadınların aklının eksik olduğu yönündeki sözler arasında hiçbir farkın bulunmadığı ortadadır. Hal böyle olunca, *söz konusu İslâm alimlerinin yaşadıkları dönemlerin şartları ve*

*da 'selâm' dedi ve hemen gidip onlara kızartılmış bir buzağı getirdi. Ellerini ona uzatmadıklarını görünce, durumlarını beğenmedi ve içine korku düştü. Onlar, 'Korkma, biz Lut milletine gönderildik' dediler. O sırada ayakta duran İbrahim'in karısı bu haberi duyunca güldü. Biz de ona o elçiler aracılığı ile oğlu İshak'ın ve İshak'ın arkasından da torunu Yakub'un müjdesini ilettik. 'Vay başıma gelenler! Ben bir kocakarı, kocam da ihtiyar olmuşken nasıl doğurabilirim? Doğrusu bu şaşılacak bir şey' dedi. 'Ey evin hanımı! Allah'ın rahmeti ve bereketleri üzerinize olmuşken, nasıl Allah'ın işine şaşarsın? O, övülmeye layıktır, yücelerin yücesidir' dediler. İbrahim'in korkusu gidip de müjde kendisine ulaşınca, Lût milleti hakkında elçilerimizle tartışmaya girişti.' (11/Hûd, 69-74. Ayrıca krş. 24/Nûr, 6-8). Diğer taraftan Eski Ahid'de bildirildiği üzere, namusundan ve kendisine sadakatinden şüphelenen bir kocanın hanımını bir kahine götürmesini ve kahinin de kadına "kıskançlık yasası"na göre "acı su" içirmesini bildiren Sayılar, 5:1-31'deki metinde de kadının sözünün bir değerinin olmadığı ve kendi hakkındaki şahitliğine güvenilmediği anlaşılmaktadır. Buna karşılık Kur'an'da aynı durumdaki kadının suçsuz olduğuna dair kendisini şahit tutarak dört defa yemin etmesinin kendisinden cezayı ve şüpheyi kaldırdığı şöylece bildirilir: Eşlerine zina isnadında bulunup da kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince, onların her birinin şahitliği kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah adına yemin ederek şahitlik etmesidir. Beşinci defa da, eğer yalan söyleyenlerden ise, Allah'ın lânetinin kendi üzerine olmasını dilemesidir. Fakat suçlanan kadının 'Allah hakkı için kocam yalan söylüyor' diye kendi adına dört kez şahitlik etmesi, kendisini cezaya çarptılmaktan kurtarır. Eski Ahid'de, bir kadınla evlenen ve gerdek gecesi karısının bakire çıkmadığını ileri süren bir kocanın karısı hakkındaki suçlama üzerine, sonucu kadının ölümü ile bitebilecek, yerine getirilmesi gereken prosedür sürecinde de (Tesniye, 22:13-21) kadının kendisi hakkındaki şahitliğinin hiçbir kıymetinin olmadığı görülmektedir. Bütün bu konularda daha geniş malumat için bkz. Hakkı Şah Yasdıman, *Yahudi Kutsal Metinleri Işığında Kadının Evlilikteki Yeri* (Basılmamış Doktora Tezi), DEÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2002, ss.178-182. Kadınların mahkemelerde şahit olarak kabul edilmelikleri ile ilgili olarak ayrıca bkz. B.A. Robinson, *The Status of Women in Hebrew Scriptures (Old Testament)*, http://www.religioustolerance.org/ofe_bibl.htm Copyright © 1997 to 2005 by Ontario Consultants on Religious Tolerance, Latest update: 2005-APR-26.*

⁶² Bu konuda bkz. M. J. Gage, *a.g.e.*, s.125.

⁶³ Bkz. M. J. Gage, *a.g.e.*, s.223. Ayrıca, kadınların erkekler gibi mahkemede şahit olamadıkları ile ilgili olarak bkz. Rösler, A. and Fan, William H.W, "Woman", *The Catholic Encyclopedia*, <http://www.newadvent.org/cathen/15687b.htm>

geleneksel birtakım uygulamalardan mı, yoksa Yahudi ve Hıristiyan kutsal metinlerinden hareketle mi bu türden yorumlarda buldukları sorusu akla gelmektedir. Biz bu türden yorumlarda, önemli ölçüde, Yahudi-Hıristiyan kültüründeki yaratılış ve Aden'den çıkarılış öyküsündeki kadının durumu ve konumu ile ilgili söylenenlerin izlerinin bulunduğu kanaatindeyiz. Çünkü, Yahudi-Hıristiyan kültüründe gerek kadının yaratılışından ve gerekse Aden'den çıkarılıştaki rolünden hareketle kadının eksik akıllı, unutkan ve zaaf içinde bir varlık olduğu yönünde yorumlar yapılmıştır. Buna benzer bir durum, bu konuların anlatıldığı Kur'an âyetlerinin yorumlarında da görülmektedir. Halbuki, Âdem ile Havva arasında geçen olayların anlatıldığı Kur'an âyetleri dikkatle incelendiğinde, Cennet'te iken günaha yol açan faktörlerden biri olarak gösterilen unutkanlığın ve zaafın aslında Havva'dan çok Âdem'in bir zaafı olarak bildirildiği ortaya çıkmaktadır.⁶⁴ Bu durumda da, şayet her iki cins arasında hangisinin daha unutkan olduğu sorulacak olursa bunun cevabının, Kur'an'a göre, herhalde "Âdem"dir olması gerekecektir. Dolayısıyla, Kur'an ile Eski Ahid ve Yeni Ahid'in bu konudaki yaklaşımları birbirlerinden oldukça farklıdır. Buna karşın, Peygambere atıfla yapılan bazı rivâyetlerde ve bunlardan hareketle yapılan yorumlarda genelde hakim olan görüş, Yahudi-Hıristiyan gelenekteki görüştür -Bunun üzerinde ise ayrıca durulmalıdır-.

Netice itibarıyla, biz hem İslâmî gelenekteki ve hem de Yahudi-Hıristiyan gelenekteki kadınların şahitlik yapamayacakları konusunda yapılan yorumların ve bu konuda ileri sürülen gerekçelerin birbirlerinden bağımsız olduklarını söylemenin oldukça zor olduğunu düşünüyoruz.

Kadının Evden Çıkması

Burada son olarak bazı İslâmî yorumlardaki kadınların aklının eksik ve fitne oldukları yönündeki anlayışın, daha sonra onları evlere kapatacak davranışlara dönüşmüş olmasını ele alacak ve buna zemin hazırlayan rivâyetlerden ve yorumlardan bir kısmını gözden geçirerek araştırmamızı tamamlayacağız.

Peygamber döneminden sonra, kadınların evlere kapatılmaları ve kocalarının izni olmadan dışarıya çıkamamaları gerektiği yönünde bir söylem ve tavır ortaya çıkmıştır.⁶⁵ Bu konuda da yine Peygamberden yapılan birtakım rivâyetler öne çıktığı görülmektedir. Bu rivâyetlerin birisinde şöyle denilmektedir: "... (Kadın) Evinde ancak kocasının izniyle çıkabilir. Eğer çıkarsa rahmet melekleri ve azab melek-

⁶⁴ 20/Tâhâ, 115. Bu konudaki yorumlar için bkz. Mevdûdi, *Tefhîmu'l-Kur'an* (Çev. M. Han Kayani, Y. Karaca, İnsan Yayınları, İstanbul, 1986, C. III, ss. 254-258; Seyyid Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'an* (Çev. M. Emin Saraç, Bekir Karlığa, İ. Hakkı Şengüler), Hikmet Yayınları, İstanbul, 1979, C. X, ss. 81-85.

⁶⁵ Burada fitne bağlamında, önemli bir hususa işaret eden, bir tespiti de nakletmek istiyoruz. Bu tespit şöyle denilmektedir: "Vaktiyle kadınlar meclislerde erkeklerle birlikte otururlardı. Fakat şimdi kadının bir tek parmağı bile fitnedir." Bkz. Mehmed S. Hatiboğlu, "Kadına Dinin Verdiğini Fazla Bulanlar", *İslâmiyat*, s. 9 (Ahmed İbn Hanbel, *Ahkâmu'n-Nisâ'*, vr.145'dan naklen). Bu tespit kadınlara karşı tavrın zamanla değişmesini ve onların toplumdan soyutlanmasını göstermesi bakımından önemlidir.

leri tevbe edinceye veya geri dönüncüye kadar ona lânet eder. Hz. Peygamber'e: - 'Koca zâlim olsa bile mi?' denildi. Resûlullah: - '*Zalim olsa bile*' dedi."⁶⁶

Bu rivâyet İbn Abbas ve İbn Ömer kanalıyla gelmektedir. İbn Abbas kanalındaki râvilerden Hüseyin b. Kays; İbn Ömer kanalında ise Leys b. Süleym tenkit edilmişlerdir. Sonuçta, bu rivâyet kendisiyle hüküm konulamayacak derecede zayıf kabul edilmiş, bu nedenle de hüccet olarak görülmemiştir.⁶⁷ Bir başka rivâyet de şu şekildedir: "Bir adam gazaya çıktı. Karısı, (bir evde) üst katta, karısının babası alt katta oturuyordu. Koca (gazaya giderken) karısının evinden çıkmamasını emretti. Çok geçmeden kadının babası durumdan şikayetçi oldu. Kadın Hz. Peygamber'e haber gönderip durumu haber verdi ve (babasının yanına gitmek için) izin istedi. Hz. Peygamber de ona haber gönderip '*Allah'tan sakın ve kocana itaat et*' dedi. Sonra babası öldü. Kadın tekrar Hz. Peygamber'e haber gönderip izin istedi ve olanı haber verdi. Yine Hz. Peygamber kadına haber yollayarak '*Allah'tan sakın ve kocana itaat et*' dedi. Hz. Peygamber çıkıp kadının babasının cenaze namazını kıldı ve kadına '*Allah, baban sebebiyle, kocana itaat ettiğin için seni bağışladı*' dedi."⁶⁸

Bu rivâyetin de yine râvilerinin tenkit edildikleri görülmektedir.⁶⁹

Bu konudaki rivâyetlerin bazıları da şöyledir:

İbn Ebî Hâtim der ki; bize babamın.. İbn Abbas'tan rivâyet ettiğine göre; o şöyle demiştir: "*Kadın erkekten yaratıldı ve Allah kadını erkeğe muhtaç kıldı. Keza erkeği topraktan (yerden) yaratan Allah onun da ihtiyacını topraktan kıldı. Kadınlarımızı hapsediniz (kadınlarınıza sahip olunuz).*"⁷⁰

⁶⁶ Beyhâkî, Ebûbekr Ahmed b. Hüseyin (ö.458/1066), *es-Sünenü'l-Kübrâ* (I-X), (Thk. Muhammed Abdü'l-Kadir Atâ), Mektebetü Dâri'l-Ba'z, Mekketü'l-Mükerrreme, 1414/1994, C, VII, s. 292 (14490). İbn Ömer'den yapılan bu rivâyetin aynı anlama gelen bazı lâfız farklarıyla yer aldığı hadisler için bkz. Ebû Dâvud et-Tayâlisî [Süleyman b. Ebî Dâvud el-Fârisî] (ö.204/819), *Müsned*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ty., s.263; Abd b. Humeyd [Ebu Muhammed Abdurrahman b. Humeyd el-Keşşî] (ö.249/863), *el-Müntehâb min Müsnedi Abd b. Humeyd*, (Thk. Subhî el-Bedrî, Mahmûd Muhammed es-Sa'îdî), Mektebetü's-Sünne, Kahire, 1408/1998, s. 258; Ebu Ömer Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilber en-Nimrî el-Kurtubî (ö. 463/1071), *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta' mine'l-Meânî ve'l-Mesânîd* (I-XXII), (Thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevî, Muhammed Abdülkebir el-Bükrâ), Vizâratü'l-Umûmi'l-Evkâf ve's-Şuûnî'l-İslâmiyye, Mağrib, 1387, C. I, s. 231.

⁶⁷ Bu anlamdaki rivâyetler ve bu rivâyetlerin râvilerine yapılan tenkitler için bkz. Necla Yasdıman, *Kur'an-Sünnet-Fıkıh Bağlamında Kadının Evlilikteki Hakları*, Kanyılmaz Matbaası, İzmir 2003, ss. 210-214.

⁶⁸ Abd b. Humeyd, *Müsned*, s. 404 (1369); Taberânî [Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed] (ö. 360/970), *el-Mu'cemu'l-Evsat* (I-X), (Thk. Tarık b. Abdillâh b. Muhammed, Abdü'l-Muhsin b. İbrâhim el-Hüseyinî), Dâru'l-Harameyn, Kâhire, 1415, C.VII, s. 332; İbn Hazm [Ebu Muhammed Ali b. Ahmed ez-Zâhiri] (ö.456/1063), *el-Muhallâ bi'l-Asâr* (I-XI), (Thk. Lecnetü lhyâ'it-Türâsî'l-Arabî), Dâru'l-Afâkî'l-Cedîde, Beyrut-t.y, C. X, s. 332; Heysemî [Ebu'l-Hasen Nureddin Ali b. Ebi Bekr] (ö.807/1405), *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid* (I-X), Dâru'r-Riyâd li't-Türâs, Dâru'l-Kitâbî'l-Arabîyy, Beyrut-1407, C. IV, s. 313.

⁶⁹ Bu konuda bkz. N. Yasdıman, *Kur'an-Sünnet-Fıkıh Bağlamında Kadının Evlilikteki Hakları*, ss. 224-226.

⁷⁰ *Hadislerle İbn Kesir Tefsiri*, C. IV, s. 1541.

“... onlara karşı çıplaklıktan yardım isteyin (fazla elbise almayın ki, dışarı çıkıp fitneye düşmesinler). Onlara karşı çokça ‘hayır’ deyin. ‘Evet, olur’ demek onları daha çok istemeye teşvik eder.”⁷¹

Bu rivâyetlerin tamamı tenkit edilmiş olmasına rağmen, bu türden ravileri tenkit edilmiş, tartışmalı rivâyetlerle kadınların sokağa çıkmaları yasaklanmış ve hatta bu yasaklamanın kapsamına anne-baba ziyaretleri de dahil edilmiştir. Örneğin, İbn Nüceym “*Kocanın yedi yere izin verme hakkı vardır*” dedikten sonra şöyle devam etmektedir: “... Bunların dışında *yabancıların ve hastaların ziyareti ile düğün yemeği gibi yerlere gitmesine izin vermez, kadın da çıkmaz. Eğer koca izin verir ve kadın da çıkarsa her ikisi de günahkâr olur.*”⁷²

Abdülkerim Zeydan da şöyle demektedir: “Cemaatle namaz için mescidlere gitmek gibi, mendup olan yerlere gitmek için de kocanın karısının çıkışını engellemeye hakkı vardır. Dolayısıyla, mübah olan yerlere çıkmasına engel olması da böyledir.”⁷³

Yine bu tür rivâyetler, değişik fikhî mezheplere mensup alimlerin ictihadına konu olmuş ve bu ictihadlarda kadınların evlerinden çıkmalarını engellemeye yönelik görüşler ortaya konulmuştur. Bu bağlamda, *Hanbelî* ve *Şâfiî* mezheplerindeki bazı görüşlere göre “*kocasından izinsiz olarak kadının dışarıya çıkması haramdır. Kocanın ister ana-babasını ve akrabalarını ziyaret, isterse onların hastalıkları, cenazeleri veya başka yerler için olsun karısına çıkış izni vermeme hakkı vardır.*”⁷⁴ *Hanefî* ve *Mâlikî* mezheplerindeki bazı görüşlere göre ise, kocanın hanımına mani olmasına bir had tayin edilmiştir. Örneğin, bunlardan birisine göre, *koca hanımının her cuma günü ana-babasını ve senede bir de onların dışında kalan akrabalarını ziyarete gitmekten ya da onları hanımını ziyarete gelmekten menedemez. Ebû Yusuf bunun ana-babanın karısının evine gelememeleri halinde böyle olduğunu, aslında onların gelmelerinin daha güzel olduğunu belirtir.*”⁷⁵

⁷¹ Bu ve kadınlar aleyhindeki bazı rivayetler ile bu rivayetlere yapılan yorumlar için bkz. M. S. Hatiboğlu, *a.g.m.*, ss. 7-13.

⁷² İbn Nüceym [Zeyyin b. İbrâhim b. Muhammed b. Muhammed b. Bekr] (ö. 970/1562), *el-Bahru’r-Râik* (I-VII), Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, ty. C. IV, s. 212. Aynı ya da benzer ifadeler için bkz. İbnü’l-Hümâm [Kemâlüddin Muhammed b. Abdilvâhid] (ö.681/1282), *Fethu’l-Kadir* (I-VII), 2. baskı, Dâru’l-fikr, Beyrut, t.y., C.IV, s. 398.

⁷³ Abdülkerim Zeydan, *el-Mufassal fi Ahkâmi’l-Mer’e ve’l-Beyti’l-Müslim fi’ş-Şeriatil-İslâmiyye* (I-XI), Beyrut, 1993, C.VII, s.2 92.

⁷⁴ İbn Kudâme [Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Kudâme el-Makdisi] (ö. 620/1223), *el-Muğni* (I-X), Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1405, C. VII, s. 224; İbn Kudâme, *el-Kâfi fi Fıkhı İbn Hanbel* (I-IV), (Thk. Zührey eş-Şâviş), el-Mektebetü’l-İslâmiyye, 5.baskı, Beyrut, 1408, C.III, s.123; el-Behûtî [Mansur b. Yunus b. İdris el-Behûtî] (ö.1051/1641), *Keşşâfu’l-Kınâ’ an Metni’l-İknâ* (I-VI), Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1402, C. V, s. 197.

⁷⁵ İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-Kadir*, C. IV, s. 398; İbn Abidin [Muhammed Emin b. Ömer] (ö. 1252/1836), *Reddü’l-Muhtâr ala’d-Dürri’l-Muhtâr* (I-VI), 2. baskı, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1386, C. III, s. 146; İbn Nüceym, *el-Bahru’r-Râik*, C. IV, s. 212.

Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, kadınların evlerinden çıkmalarını konu alan rivâyetler⁷⁶ metin ve râvi tenkidi bakımından sıkıntılarla dolu olmasına karşın, bu rivâyetlere dayandırılan hükümlerle, kadınlar evlere kapatılmaya çalışılmış, dahası bir özürlü bulunmadığı halde kocasından izinsiz evden çıkan kadın “nâşize”⁷⁷ durumuna düşürülerek, tekrar koca evine dönünceye kadar, nafaka hakkı da kaybettilmiştir.⁷⁸

Öte yandan, bütün bu kadınların evlere kapatılmalarını sağlamaya yönelik rivâyet, yorum ve hükümlere karşın, Hz. Peygamberden, örneğin, “Allah’ın hanım (kul)larını mescidlerden menetmeyiniz... Onlar da koku sürünmeden evlerinden dışarı çıksınlar.”⁷⁹ şeklinde gelen hadisler de bulunmaktadır. Ama, bu hadislerin görmezden gelindiği ve kadınların mescidlere gitmelerini menetme çabalarının artarak devam ettiği tarihi bir realitedir.

Biz burada kadınların mescidlere ve evlerinden dışarıya çıkabileceklerine dair nakledilen hadislerden ikisini daha örnek olarak verecek ve böylece rivâyetler arasında tercih yapılırken “öteki” rivâyetlerin nasıl göz ardı edilebildiğini göstermeye çalışacağız.

Kadınların mescidlere gidebileceklerini bildiren bir rivâyet şu şekildedir: Sâlim b. Abdullah’ın haber verdiği göre Abdullah b. Ömer şöyle demiştir: “Resûlullah’ı ‘Kadınlarınız mescidlere gitmek için sizden izin istedikleri zaman onları mescidlerden menetmeyin’ buyururken işittim. Bunun üzerine Bilal b. Abdillâh: ‘Vallahi biz onları pekala menederiz’ dedi. Müteâkiben, Abdullah ona dönerek kendisine öyle çirkin bir sövdü ki onun böyle sövdüğünü hiç işitmemiştim. Abdullah: ‘Ben sana Resûlullah’dan hadis haber veriyorum’, sen hâlâ ‘Vallahi biz onları menederiz diyorsun!’ dedi.”⁸⁰

⁷⁶ Bu konudaki rivâyetlerin tahlili ve tenkidi için bkz. Ali Osman Ateş, “Kadının Cinsel Sorumluluğu İle İlgili Bazı Rivâyetler”, *İslâmiyat*, ss. 101-107.

⁷⁷ “Neşez” kelimesi lügatta; yerden yüksek olan mekan, yükselip ortaya çıkan şey mânasındadır. Neşeze “yükseldi, ortaya çıktı” fiilinin masdarı da nüşüz olarak gelir. Ebû İshak’ın söylediğine göre, nüşüz eşler arasında da gerçekleşir. Nüşüz, eşlerin birbirlerinde hoşlanmadıkları şeyler görmesidir. Kadın kocasına nüşüz yaptı derken “onun üzerine yükseldi, asi oldu, kızdırdı ve taatinden çıktı” mânası anlaşılır. İbn Esîr’in *Nihâye*’sinde neşeze’nin ismi failleri olan nâşize kelimesi; kocasına âsi olan ve onun itaatinden çıkan kadın anlamında, nâşiz ise; karısına cefa edip ona zarar veren kişi mânasında geçmektedir. Bkz. İbnü’l-Esîr, İzzüddin Ebü’l-Hasen Ali b. Muhammed el-Cezerî (ö.606/1210), *en-Nihâye fî Garîbi’l-Hadîs ve’l-Eser* (I-V), (Thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvi, Mahmud Muhammed et-Tabâhi), Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1399/1979, C. V, s. 55.

⁷⁸ N. Yasdıman, *Kur’an-Sünnet-Fıkah Bağlamında Kadının Evlilikteki Hakları*, ss. 206-233.

⁷⁹ Bu ve benzer lâfızdaki rivâyetler için bkz. Şâfiî [Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris] (ö.204/819), *Müsned*, Dâru’l-kitâbi’l-ilmiyye, Beyrut, t.y., C. I, s. 171; *İhtilâfu’l-Hadis*, (Thk. Amir Ahmet Haydar), Müessesetü’l-Kütübi’s-Sakafiyye, Beyrut, 1405-1985, C. I, s. 141; Şâfiî, *es-Sünenü’l-Me’sûra*, (Thk. Abdülmutî’ Emin Kal’acı), Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, 1406, C. I, s. 244 (190); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, C. II, 438 (9643); II, 475 (10149); Dârimî [Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdurrahman] (ö.255/868), *Sünen* (I-II), (Thk. Fevvez Ahmed Zemreli, Halid es-Seb’ el-İlmi), Dâru’l-Kitâbi’l-Arabiyy, Beyrut-1407/1987, C.I, s.330 (1279).

⁸⁰ Müslim, *Salât* 135 (442), C. I, s. 327; Ebû Nuaym, *el-Müsnedü’l-Müstahrec alâ Sahîhi Müslim*, C. II, s. 62 (981).

Bir diğer rivâyet de şöyledir: Urve'nin haber verdiği göre Hz. Aişe şöyle demiştir: "Hz. Peygamberin hanımları, ihtiyaçlarını gidermek için gece vakti dışarı çıkarlardı... Ben ve Sevde hicap âyeti indikten sonra, akşam vakti dışarı çıktık. Sevde'yi gören Hz. Ömer onu tanıdı... Ona şöyle dedi: 'Ey kadın, Allah'a andolsun ki, sen bizden hiç de korkmazsın.' Bunun üzerine Sevde Hz. Peygambere gitti... Hz. Peygamber '*Muhakkak ki, Allah sizlere ihtiyaçlarınızı gidermeniz için dışarı çıkma izni verdi.*' dedi."⁸¹

Her iki rivâyetten de anlaşıldığı gibi, Peygamber döneminde kadınların sokağa çıkmalarına izin verilmiştir. Bu rivâyetler ortada dururken, kadınların gerek mes-cidlere gitmelerinin ve gerekse evlerinden çıkmalarının engellenmeye çalışıldığı tarihen sabittir. Bu engelleme çabalarının ise, metin ve râvi bakımından sıkıntılı birtakım rivâyetler ve bu rivâyetler üzerine bina edilen yorumlara dayandırıldığı görülmektedir. Halbuki, Kur'an'a baktığımızda, onda kadınların evlere kapatılmasıyla ilgili sadece bir âyetin yer aldığını tespit edilmektedir. O da, zina suçu işleyen kadınlarla ilgilidir. Bu âyet şöyledir: "...zina edenlere, bunu ispat edecek aranızdan dört şahit getirin, şahadet ederlerse, ölünceye veya Allah onlara bir yol açana kadar evlerde tutun."⁸²

Görüldüğü gibi, bu âyet özel bir âyettir ve muhatapları da, İslâm'da yasaklanmış bulunan zina suçunu işleyen kadınlardır. Kaldı ki, dört şahidin bulunmadığı durumlarda böyle bir cezalandırma, yani eve kapatma da söz konusu değildir. Şayet dört şahit bulunsa bile, bu kapatma süresi Allah'ın kendilerine bir yol açmasına kadardır.⁸³

İşte, yukarıda kaydettiğimiz tenkit edilen rivâyetler ve bunları referans alarak yapılan yorumlarla, zina işlemedikleri halde, kadınlar sebebi belli olmayan bir suçtan dolayı cezalandırılmakta ve toplumdaki soyutlanarak evlere hapsedilmektedirler. Böylece, tam bir tecride zorlanmaktadırlar. Bu arada, başta ana-babaları olmak üzere, en yakın akrabaları ile görüşmeleri de engellenmeye çalışılmaktadır. Üstelik, bütün bu kişisel tasarruflar Kur'an'daki şu âyete rağmen yapılmaktadır: "*Demek idâreyi ve hâkimiyeti ele alırsanız hemen yer(yüzün)de fesad çıkaracak, akrabalık münasebetlerinizi bile parçalayıp keseceksiniz, öyle mi?*"⁸⁴

Burada bir kere daha şu soruyu sormamız gerekmektedir: Kur'an'da ve sahih rivâyetlerde bulunmadığı halde kadınların evlere kapatılması anlayışı nereden kaynaklanmaktadır?

⁸¹ İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Meni' (Kâtib'ül-Vâkıdî), Tabakâtü'l-Kebir, Dâru Sâdır, Beyrût, ty., C. VIII, ss. 173-175, Hz. Aişe'den bu rivayeti nakletmişken bu arada onun uydurma rivayetler konusundaki şiddetli tavrına ve tepkisine de işaret etmeliyiz. Hz. Aişe'nin bu konudaki hassasiyetini görmek için bkz. Bünyamin Erul, "Hadiste Eleştirel Yaklaşımın Öncüsü Olarak Hz. Aişe", *İslâmiyat*, Ankara, Nisan-Haziran 2000, C. III, S. 2, ss. 109-129.

⁸² 4/Nisâ, 15.

⁸³ Bu konuda bkz. 4/Nisa, 15-16; 24/Nûr, 2.

⁸⁴ 47/Muhammed, 21.

Biz bu noktada yine, Yahudi-Hıristiyan geleneği mercek altına alacağız. Burada, hemen belirtmeliyiz ki, Yahudiliğin temel kaynağı olan Eski Ahid'de, önce Âdem'in Aden'den çıkartılmasındaki oynadığı rolden,⁸⁵ daha sonra da değişik dönemlerde karışıkları çeşitli olaylardan⁸⁶ hareketle kadınların bir "fitne" olarak gösterildikleri görülmektedir. Daha sonra ortaya çıkan diğer kutsal metinlerde de, Eski Ahid'den ilham alarak kadınların bir fitne oldukları yönünde geniş yorumlar yapılmıştır. Bu yorumlarda bulunanların, fitne kabul ettikleri kadınları toplumsal hayattan kopartmak yönünde büyük bir çaba harcadıkları da anlaşılmaktadır.⁸⁷ Nitekim, Yahudi din bilginlerinden kadınlarla ilgili böyle bir kanaate sahip olanlar, hanımlarını evlere kapatan kimseleri övmüşler ve bu kişileri topluma örnek birer insan şeklinde sunmuşlardır.⁸⁸ Bütün bu çabaların Yahudi toplumu üzerinde önemli bir etkisi olmuş, nihayet kadınların sokaklarda mümkün olduğu kadar az görünmeleri istenmeye başlanmıştır. Böylece, örneğin kadınların ticari faaliyette bulunmaları engellenmeye çalışılmış ve bu anlamda birtakım sınırlamalar getirilmiştir.⁸⁹ Kadınların sokağa çıkmalarını engelleme çabaları sadece erken dönem Yahudi tarihinde değil, aynı zamanda daha sonraki asırlarda da artarak devam etmiştir.⁹⁰

İşte bütün bu tavır ve tutumlara bağlı olarak evlere kapatılan Yahudi kadınlarının ayda bir ya da en fazla iki defa evlerinden dışarı çıkmalarına izin verildiği görülmektedir. O da hasta ziyareti ve cenaze evine gitmek gibi bazı şartlara bağlanmıştı. Bu şartlardan birisi de ana-baba ve aile üyelerinin ziyaretidir.⁹¹ Son tahlilde, Yahudilik'te bir kadının hasta ziyareti, cenaze evine gitmek, ana-baba ve aile üyelerini görmek de dahil, ayda bir veya iki kez evden çıkabilme iznine sahip olabildiği anlaşılmaktadır.

Hıristiyanlıkta da benzer uygulamalara rastlanılmaktadır. Bu gelenekte de kadınlar duvarların arkasına sürülmüş ve orada yaşamaya mahkum edilmişlerdir. Onların evlerde oturmaları bildirilirken, gerekçe olarak, Havva'ya verilen cezardan birisinin evde oturmak olduğu ifade edilmiştir. Hıristiyanlık'taki kadınların evlerinden çıkmamaları gerektiği yönündeki anlayışı şu sözler özetlemektedir: "Bir kadın evinden üç kez çıkmalıdır: Vaftiz edildiği, evlendiği ve öldüğü zaman; veya

⁸⁵ Tekvin, 3:6-7.

⁸⁶ Örnek olarak Eski ve Yeni Ahid'deki şu metinlere bakınız: Tekvin, 19:31-38; 27:1-46; Hakimler, 16:4-20; I. Kırallar, 11:1-8; 18:4, 13; Nehemya, 13:26; Vahiy, 2:20-23. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Hakkı Şah Yasdıman, "Yahudi Kutsal Metinlerinde Kadın Karşıtı Söylemler", *a.g.m.*, ss. 100-103.

⁸⁷ E. Berkovits, *a.g.e.*, s.16.

⁸⁸ TB, Eurivin, 100b.

⁸⁹ Bu konuda bkz. Arthur Waskow, *Down to Earth Judaism: Food, Money, Sex, and the Rest of Life*, William Morrow and Company Inc., New York, ss.171 vd.

⁹⁰ Bu konuda bkz. Moses Maimonides, *The Code of Maimonides (Book Four): The Book of Women* (İbranca'dan çev. Isaac Klein), Yale University Press, New Haven, 1972, s.83.

⁹¹ Bu konuda bkz. E. Berkovits, *a.g.e.*, 16.

kadın, kedi ve baca evi hiç terketmemelidir.”⁹²

Yahudi-Hıristiyan gelenekte görülen, kadınların evlere kapatılması anlayışı ile İslâmî gelenekte karşımıza çıkan kadınların evlerde tutulması anlayışı arasında büyük bir benzerliğin olduğu ortadadır. Özellikle, Yahudilik'teki kadınların hangi şartlarda ve kimleri ziyaret edebileceklerine dair söylenenler ile İslâmî gelenekte aynı konuda söylenenler birbirlerini çağrıştırmaktadır. Bu durum ise, İslâm kültüründe kadınların evlerde tutulması yönünde karşımıza çıkan rivâyet, yorum ve tutumların üzerinde başta Yahudilik olmak üzere, Yahudi-Hıristiyan geleneğin etkisinin bulunduğunu düşündürmektedir.

Sonuç

İslâm'ın erken döneminde kadınların lehine olumlu gelişmeler yaşanmış olmasına rağmen, daha sonra hızla geriye doğru bir dönüşün başladığı görülmektedir. Peygambere atfen yapılan rivâyetler ve bu rivâyetlere yapılan yorumlardan mülhem söylem, tavır ve tutumlarla, Hz. Muhammed devrinde mescide gidebilen, toplumsal aktivitelere katılabilen, kısacası hayatın bütün safhalarında faaliyet gösterebilen kadınların, daha sonraki süreçte bunlardan mahrum edildikleri ve elden geldiğince izole edilerek konserve bir hayat yaşamaya mecbur bırakıldıkları tarihî bir gerçeklik olarak ortadadır.

İslâm kültüründeki bu tarz yorumlara ve uygulamalara kaynaklık eden rivâyetler incelendiğinde, bunların gerek ravileri ve gerekse metinleri bakımından ciddi problemlerle dolu olduğu ortaya çıkmaktadır. Öte yandan, zaten bu rivâyetlerin Kur'an açısından da sorunlu oldukları tespit edilmektedir. Araştırmamızın da ortaya koyduğu gibi, Kur'an'ın bakış açısını yansıtmadığı halde, İslâm kültüründe fazlasıyla etkili olan ve bu nedenle de kadınların asırlarca sıkıntılar yaşamasına kaynaklık eden rivâyet ve yorumların, önemli ölçüde, Yahudi-Hıristiyan gelenekten beslendiği anlaşılmaktadır. Bu anlamda, hem İslâm ve hem de Yahudi-Hıristiyan geleneğindeki kadınların aklının noksan olduğu, eğitilmemeleri gerektiği, şahitliklerinin kabul edilmeyeceği, evlerine kapatılmaları lazım geldiği yönündeki yorum ve tavırların, hemen hemen birbirleriyle örtüştüğü görülmektedir. Bu durum, Yahudi-Hıristiyan gelenekteki kadınla ilgili söylem, tavır ve tutumların, İslâm kültüründe Hz. Peygambere atfen yapılan rivâyetlere, bu rivâyetlerden mülhem yorum ve tavırlara dönüşmüş oldukları yönündeki kanaatimizi kuvvetlendirmektedir.

Biz araştırmalarımızın sırasında, İslâmî gelenekteki kadın anlayışına Yahudi-Hıristiyan kültürün etkilerini tespit ederken, İslâmî literatürde yer alan kadınlarla il-

⁹² Cihan Aktaş, “Kadının Toplumsallaşması ve Fitne”, *İslâmî Araştırmalar*, s. 252 (C. Perkins Gilman, *Kadın ve Ekonomi*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1986, ss. 35-36'dan naklen). Ayrıca, Hıristiyanlık'ta kadınların yerinin evleri olduğu konusundaki görüşler ve kadınların evlerinde kaldıkları ile ilgili olarak bkz. A. and Fan Rösler, H. William W, “Woman”, *The Catholic Encyclopedia*, <http://www.newadvent.org/cathen/15687b.htm>

gili rivâyet ve yorumlar üzerine yapılacak yeni çalışmalara ciddi anlamda bir ihtiyacın bulunduğunu da görmüş olduk. Bize göre, yapılacak bu çalışmalarda sadece Yahudi-Hıristiyan kültüründeki değil, aynı zamanda eski Mezopotamya, İran, Hitit, Kenan, Antik Mısır, Yunan, Roma gibi kültürlerdeki kadın anlayışları ile İslâm geleneğindeki kadın anlayışının karşılaştırılması ve bu kültürlerin birbirlerine etkilerinin ortaya konulması da gereklidir. Bu türden çalışmaların Hz. Peygambere atfen rivâyet edilen haberlerin gerçek mahiyetlerini açığa çıkaracağına inanıyoruz. Ayrıca, bu tarz araştırmaların söz konusu rivâyetlerden kaynaklanan ve günümüze intikal eden kadınlar konusundaki problemlerin çözümüne katkı sağlayacağını da düşünüyüz.

Biz tebliğimizin sonunda, kadınlarla ilgili diğer rivâyet ve yorumların da, bu araştırmanın ortaya koyduğu sonuçlar ışığında, hassasiyetle ve yeniden gözden geçirilmesini öneriyoruz.

KAYNAKLAR

- ABD B. HUMEYD [Ebû Muhammed Abdurrahman b. Humeyd el-Keşî] (ö.249/863), *el-Müntehâb min Müsnedi Abd b. Humeyd*, (Thk. Subhi el-Bedri, Mahmûd Muhammed es-Sa'îdî), Mektebetü's-Sünne, Kahire, 1408/1998.
- ACAR, İsmail, "İslâm Ceza Hukukunda Kadının Şahitliği", *İslâmiyat*, Ankara, Nisan-Haziran 2000, C. III, S. 2 ss. 81-85.
- ACLÜNÎ, İsmâil b. Muhammed (ö. 1162/1748), *Keşfü'l-Hafâ ve Müzü'l-İlbâs amme'stehera mine'l-Ehâdîsi alâ Elsineti'n-Nâs* (I-II), Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 3. baskı, Beyrut, 1408/1988.
- AKDEMİR, Salih, "Tarih Boyunca ve Kur'an-ı Kerim'de Kadın", *İslâmî Araştırmalar*, ss.266-267.
- AKTAŞ, Cihan, "Kadının Toplumsallaşması ve Fitne", *İslâmî Araştırmalar Dergisi: Kadın Özel Sayısı*, Ankara, Ekim 1991, C.V, S.4, ss.252-259.
- ATEŞ, Ali Osman, "Kadının Cinsel Sorumluluğu İle İlgili Bazı Rivâyetler", *İslâmiyat*, ss.101-107. ———, *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*, İstanbul, 2000.
- EL-AYNÎ, Bedruddin Mahmud b. Ahmed el-Aynî, *Umdet'ül-Kârî*, (I-XII), Dâru'l-Fikr, Beyrut, t.y.
- BALOĞLU, Adnan Bülent, *Feminist Teoloji: Dinî Söylemde Erkek Egemenliğine Başkaldırı*, Anadolu Yayınları, İzmir, 2003.
- EL-BEHÛTÎ [Mansur b. Yunus b. İdris el-Behûti] (ö.1051/1641), *Keşşâfu'l-Kınâ' an Metni'l-İknâ* (I-VI), Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1402.
- BERKOVITS, Eliezer, *Jewish Women in Time and Torah*, Ktav Publishing House, Inc. Hoboken, New Jersey, 1990.
- BERKTAY, Fatmagül, *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*, Metis Yayınları, İstanbul, 1996.
- BEYHAKÎ, Ebûbekr Ahmed b. Hüseyin (ö.458/1066), *es-Sünenü'l-Kübrâ* (I-X), (Thk. Muhammed Abdü'l-Kadir Atâ), Mektebetü Dâri'l-Ba'z, Mekketü'l-Mükerrreme, 1414/1994.
- BİREKUL, Mehmet, *Peygamber Günlerinde Kadın: Sosyolojik Bir İnceleme*, Yediveren, Konya, 2004.
- BRISTOW, John Temple, *What Paul Realy Said About Women*, Harper & Row, Publishers, New York, 1988.

- CANAN, İbrahim, *Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1980.
- DÂRİMÎ [Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman] (ö.255/868), *Sünen* (I-II), (Thk. Fevvez Ahmed Zemreli, Halid es-Seb' el-İlmî), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabîy, Beyrut-1407/1987.
- DAVUDOĞLU, Ahmet, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi* (I-XI), Sönmez Neşriyat, İstanbul, 1977.
- EBÜ DÂVUD ET-TAYÂLİSÎ [Süleyman b. Ebi Dâvûd el-Fârisî] (ö.204/819), *Müsned*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ty.
- EBÜ ÖMER, Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilber en-Nimrî el-Kurtubî (ö.463/1071), *et-Temhid limâ fi'l-Muvatta' mine'l-Meânî ve'l-Mesânîd*, I-XXII (Thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevî, Muhammed Abdülkebir el-Bükrâ), Vizâratü'l-Umûmî'l-Evkâf ve's-Şuûnî'l-İslâmiyye, Mağrib, 1387.
- EMİİROĞLU, İbrahim, *Mantık Yanlıları*, Ankara, 2004.
- ERUL, Bünyamin, "Hadiste Eleştirel Yaklaşımın Öncüsü Olarak Hz. Âişe", *İslâmiyat*, Ankara, Nisan-Haziran 2000, C.III, S.2, ss.109-129.
- , Evidence: "Witnesses", *The Jewish Encyclopedia*, C.V, s.277.
- FAZLU'R-RAHMAN, *Ana Konularıyla Kur'an* (Çev. Alparslan Açıkgeç), Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 1999.
- GAGE, Matilda Joslyn, *Woman, Church, and State: A Historical Account of the Status of Woman Through the Christian Ages*, The Truth Seeker Company, New York, 1893, s.125.
- GRENZ, Stanley J., Olson, Roger E., *20th Century Theology: God & the World in a Transitional Age*, InterVarsity Press, Illinois, 1992.
- GÜNALTAY, Şemsettin, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 1997.
- HATİBOĞLU, Mehmed S., "Kadına Dinin Verdiğini Fazla Bulanlar", *İslâmiyat*, Ankara, Nisan-Haziran 2000, C.III, S.2, ss.7-13.
- HEYSEMÎ [Ebû'l-Hasen Nureddin Ali b. Ebi Bekr] (ö.807/1405), *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid* (I-X), Dâru'r-Riyâd li't-Türâs, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabîy, Beyrut,1407.
- HİRSCHER, Revel, "Woman", *The Universal Jewish Encyclopedia*, Ed. Isaac Landman, Universal Jewish Encyclopedia Co., Inc., New York, 1948. ss.64-569.
- İBN ABİDİN [Muhammed Emin b. Ömer] (ö.1252/1836), *Reddü'l-Muhtâr ala'd-Dürri'l-Muhtâr* (I-VI), 2. baskı, Dâru'l-Fikr, Beyrut-1386.
- İBN HAZM [Ebû Muhammed Ali b. Ahmed ez-Zâhiri] (ö.456/1063), *el-Muhallâ* (bi'l-Asâr, I-XI), (Thk. Lecnetü İhyâ'it-Türâsi'l-Arabî), Dâru'l-Afâki'l-Cedide, Beyrut, ty.
- İBN KESİR, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri* (Çev. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner), Çağrı Yayınları, İstanbul, 1984.
- İBN KUDÂME [Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Kudâme el-Makdisî] (ö.620/1223), *el-Muğni* (I-X), Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1405.
- , *el-Kâfi fi Fikhi İbn Hanbel* (I-IV), (Thk. Züheyr eş-Şâviş), el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 5.baskı, Beyrut, 1408.
- İBN MANZÛR, Ebû'l-Fadl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrerem b. Manzûr el-Afrîkiyye el-Mısıriyye (ö.711/1311), *Lisânü'l-'Arab*, I-XV, 3. baskı, Dâru Sâdir, Beyrut, 1410-1411/1990-1994.
- İBN NÜCEYM [Zeyyin b. İbrâhim b. Muhammed b. Muhammed b. Bekr] (ö.970/1562), *el-Bahru'r-Râik* (I-VII), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ty.
- İBN SA'D, Muhammed b. Sa'd b. Menî' (Kâtib'ül-Vâkıdî), *Tabakât'ül-Kübrâ*, Dâru Sâdir, Beyrut, ty.

- İBNU'L-ESİR, İzzüddin Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Cezeri (ö.606/1210), *en-Nihâye fi Garîbi'l-Hadis ve'l-Eser*, I-V, (Thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvi, Mahmud Muhammed et-Ta-bâhi), Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1399/1979.
- İBNÜ'L-HÜMÂM [Kemâlüddin Muhammed b. Abdilvâhid] (ö.681/1282), *Fethu'l-Kadir* (I-VII), 2. baskı, Dâru'l-fikr, Beyrut, ty.
- JPS HEBREW-English Tanakh: *The Traditional Hebrew Text and the New JPS Translation*, The Jewish Publication Society, Philadelphia, 1999.
- KARAMAN, Hayrettin, "Kadının Şahitliği, Örtünmesi ve Kamu Görevi", *İslâmî Araştırmalar*, s.286.
- KEHHÂLE, Ömer Rıza, *Alâmu'n-Nisâ fi Alemeyi'l-Arabi ve'l-İslâm (I-V)*, 2. Baskı, Dimaşk, 1959.
- KIRBAŞOĞLU, M. Hayri, "Kadın Konusunda Kur'an'a Yöneltilen Başlıca Eleştiriler", *İslâmî Araştırmalar Dergisi: Kadın Özel Sayısı*, Ankara, Ekim 1991, C.V, S.4, s.276.
- KÖKSAL, Fatma, "Müctehidlerin Kadın Aleyhine Tarafı Tutumlarının Sebebi", *İslâmiyat*, Ankara, Nisan-Haziran 2000, C.III, S.2, ss.72-73.
- LOCKYER, Herbert, "Sarah", *The Women of the Bible*, Zondervan Publishing House, Michigan, 1970.
- MAİMONİDES, Moses, *The Code of Maimonides (Book Four): The Book of Women* (İbranca'dan çev. Isaac Klein), Yale University Press, New Haven, 1972.
- MEISELMAN, Moshe, *Jewish Woman in Jewish Law*, Yeshiva University Press, New York, 1978.
- MEVDÜDİ, *Tefhîmu'l-Kur'an* (Çev. M. Han Kayani, Y. Karaca, İnsan Yayınları, İstanbul, 1986.
- , *Kitab-ı Mukaddes*, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 1988.
- KUTUB, Seyyid, *Fi Zilâli'l-Kur'an* (Çev. M. Emin Saraç, Bekir Karlığa, İ. Hakkı Şengüler), Hikmet Yayınları, İstanbul, 1979.
- MUHAMMED, Zübeyr Siddiki, *Hadis Edebiyatı Tarihi* (Çev. Yusuf Ziyâ Kavakçı), İstanbul, İrfan Yayınları, 1966.
- MÜBÂREKPÜRİ, Ebû'l-Alâ Abdurrahman b. Abdirrahîm, *Tuhfetü'l-Ahvezî bi Şerhi Câmi'i-Tirmizî*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, ty.
- OKIÇ, Tayyip *İslâmîda Kadın Öğretimi*, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 1984.
- ÖZKUYUMCU, Nadir, "Asr-ı Saadet'te Yahudilerle İlişkiler", Ed. Vecdi Akyüz, Beyan Yayınları, İstanbul, 1994.
- ER-RÂZÎ, Fahreddin, *Tefsîr-i Kebir* ([Mefâtihu'l-Gayb], Çev. Suat Yıldırım, Lutfullah Cebeci, Sâdik Kılıç, Sâdik Doğru), Ankara, 1990.
- REUTHER, Rosemary R., "Christianity", *Women in World Religions*, Ed. Arving Sharma, Sri Satguru Publications, Delhi, 1995.
- ROBINSON, Bruce A., *Women as Clergy: Priests, Pastors, Ministers, Rabbis*, <http://www.religioustolerance.org/femclrgy.htm#bible>, Copyright © 1996 to 2004, by Ontario Consultants on Religious Tolerance, Latest update: 2004-OCT-20.
- SAVAŞ, Rıza, *Hz. Muhammed Devrinde Kadın*, Ravza Yayınları, İstanbul, 1992.
- ŞÂFİİ [Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris] (ö.204/819), *İhtilâfı'l-Hadis*, (Thk. Amir Ahmet Haydar), 1. baskı, Müessesetü'l-Kütübî's-Sakafiyye, Beyrut, 1405-1985.
- , *Müsned*, Dâru'l-kitâbi'l-İlmiyye, Beyrut, ty.
- , *es-Sünenü'l-Me'sûra*, (Thk. Abdülmutî' Emin Kal'acı), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1406.
- TABERÂNİ [Ebû'l-Kâsim Süleyman b. Ahmed] (ö.360/970), *el-Mu'cemu'l-Evsat* (I-X), (Thk. Tarık b. Abdillâh b. Muhammed, Abdü'l-Muhsin b. İbrâhim el-Hüseynî), Dâru'l-Harameyn, Kâhire, 1415.

- , *Tanach*, Çev. D. Mandell, Jewish Life & Davka Corporation's Judaic Classic Library, New York, Version IIc3, 1991-1996 (CD).
- , *Talmud Bavli* (Sancino Talmud [I-XVIII]), Ed. Rabbi Epstein, The Soncino Press, London, 1978.
- , *The Mishnah* (Giriş ve Kısa Açıklama Notlarıyla İbranca'dan İngilizce'ye Çev. Danby Herbert, Oxford University Press, London, 1972.
- UĞUR, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1992.
- WASKOW, Arthur, *Down to Earth Judaism: Food, Money, Sex, and the Rest of Life*, William Morrow and Company Inc., New York, 1995.
- WEGNER, Judith Romney, "The Image and Status of Women in Classical Rabbinic Judaism", *Jewish Women in Historical Perspective*, Ed. Judith R. Baskin, Wayne State University Press, Detroit, 1991.
- , "Woman, Rights of", *The Jewish Encyclopedia*, Ed. Funk and Wagnalls Co., New York, 1951, C.XII, ss.556-557.
- , "Women in the Synagogue", *The Cambridge History of Judaism*, Ed. William Horbury, Cambridge University Press, Cambridge, 1999.
- WRIGHT, Alexandra, "Women In Judaism", *Themes and Issues in Judaism*, Ed. Seth D. Kunin, Cassel, London, 2000.
- YASDIMAN, Hakkı Şah, *Yahudi Kutsal Metinleri Işığında Kadının Evlilikteki Yeri* (Basılmamış Doktora Tezi), DEÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2000.
- , "Yahudi Kutsal Metinlerinde Kadın Karşıtı Söylemler", *DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı, XV, İzmir, 2002, ss.97-121.
- YASDIMAN, Necla, *Kur'an-Sünnet-Fıkıh Bağlamında Kadının Evlilikteki Hakları*, Kanyılmaz Matbaası, İzmir 2003.
- ZEYDAN, Abdülkerim, *el-Mufassal fi Ahkâmi'l-Mer'e ve'l-Beyti'l-Müslim fi Ş-Şer'ati'l-İslâmiyye* (I-XI), Beyrut, 1993.